

KARDOS SÁNDOR:

KITEKINTÉS A KATONAI BÜNTETŐJOG NEMZETKÖZI SZABÁLYOZÁSÁRA

BEVEZETŐ

A katonai büntetőjog szabályainak áttekintését megelőzően szükségszerű és megkerülhetetlen a büntetőjog és a közösségi jog viszonyát megvizsgálni. Az egyes államok féltve őrzött szuverenitása miatt a büntetőjog területén a nemzeti és a közösségi jog kapcsolatában kétségtelenül sajátos helyzet alakult ki. Egyértelmű azonban, hogy Európai Unió létrejöttével a büntetőjogi együttműködés területén is egy dinamikus folyamat vette kezdetét. Bár kétségtelen, hogy a büntetőjog az állami erőszak-monopólium utolsó bástyája, de a nemzetközi érdekek ezeket sem kímélik.¹

Az Európai Gazdasági Közösség 1957-ben történt létrehozásakor, maguk az alapító tagállamok sem gondolták, hogy a szervezet komoly hatást gyakorolhat a tagállamok büntetőjogára. Az európai büntetőjogi intézmények kialakulása, és magának az európai büntetőjognak a fejlődése is kétségkívül nem tartott lépést az európai integráció folyamatával. Hosszú ideig úgy tűnt, hogy az Európai Gazdasági Közösség jogalkotása és az Európai Bíróság gyakorlata egyaránt érintetlenül hagyja ezt a területet. Ezt egyértelműen tükrözi, hogy az Európai Bíróság által 1981-ben, a GUERRINO-CASATI-ügyben hozott határozat a következőket állapítja meg: „A büntetőjog és a büntetőeljárás szabályainak megállapítása lényegében és alapvetően a tagállamok dolga, ezért ők tartoznak felelősséggel.” Ennek oka valószínűleg az, hogy az általános felfogás szerint a büntetőjog az a jogág, amely a legmélyebben gyökerezik az adott ország történelmi és társadalmi hagyományaiban, ezért a tagállamok a büntetőjog területén ragaszkodnak leginkább ahhoz, hogy nemzeti jogszabályaik a külső behatásoktól érintetlenül maradjanak.

Természetesen, ha ez a felfogás igaz a büntetőjog egészére, úgy maradéktalanul érvényes a büntetőjog egyik sajátos területére, a katonai büntetőjogra is. Sőt, e tekintetben sajátos a helyzet, mert a békefenntartó, béketeremtő akciók során a szövetséges csapatok tartósan és folyamatosan együttműköd-

---

¹ FARKAS ÁKOS, *Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban*, Bp., 2001, 7.

nek, amely önmagában hordozza az ennek során előforduló események koordinált módon történő megítélésének igényét.

A közösségi jog elsődlegessége a büntetőeljárás területén is érvényesül. A tagországok büntetőeljárás szabályai azonban nem akadályozhatják a közösségi jog közvetlen alkalmazását. Ennek elvárhatóságára utal az Európai Bíróság CONNSTANCO-ügyben hozott állásfoglalása, amely kimondja, hogy mindez megalapozza az ügyész azon kötelességét, hogy ne működjék közre olyan jogszabály érvényesítésében, amely ellentétes a közvetlenül érvényesíthető közösségi joggal, még akkor sem, ha a tagállam elmulasztotta annak a hazai törvények közé iktatását. Ebből természetesen az is következik, hogy nemcsak az ügyész köteles ilyen esetekben a vádemeléstől eltekinteni, de a bíróságok sem alkalmazhatják a közösségi joggal ellentétes hazai büntetőjogot.

A büntetőjogi együttműködés előtt a maastrichti szerződés tárta szélesre a kapukat. Létrehozta az Európai Uniót, amelynek III. pilléréként a belügyi és igazságügyi együttműködést tette meg. Ennek jelentősége abban áll, hogy a korábbi együttműködési területeken túl, két új együttműködési formát teremtett meg. Az egyik, a korábbi klasszikus jogsegélyektől eltérő, a tartós operatív együttműködésre irányuló konvenciók megalkotása, melyek ratifikációja még kizárólag a tagállamok egyhangú döntésén és együttműködésén nyugszik. Figyelemre méltóan új elem azonban, hogy a szerződés az Európai Unió Bizottságának kezdeményezési jogot adott.

Az együttműködés másik formája a pénzügyi érdekek védelmére vonatkozik. A tagállamok eltérő szabályozási és jogkövetkezmenyi rendszere az 1990-es években az EU-ban erős jogharmonizációs törekvéseket indított el. Ennek egyik állomása volt az Európa Tanács 1998. júniusi határozata a *Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről*. A határozatot 1995. júliusában az Európai Uniót létrehozó szerződés K.3 cikkén alapuló *Konvenció a Pénzügyi érdekek védelméről* követte. Ezen a területen az a törekvés, hogy a tagállamokban egységes szabályozás alakuljon ki. Ebben kétségkívül az 1997. tavaszára elkészült *Corpus Juris* tekinthető nagyon fontos állomásnak, melynek jelentősége, hogy egységes, összefüggő és konkrét büntető- és eljárásjogi rendelkezéseket tartalmaz minden az EU pénzügyi érdekei sérelmével kapcsolatos bűncselekményre vonatkozóan.

Az együttműködés sajátos vonásai és jövőbeni fejlődési irányai még hangsúlyozottabban jelentkeznek az amszterdami szerződés (a továbbiakban: ASZ) szabályozásában. Ez egyrészt EU-szintre emeli az együttműködést abban az értelemben, hogy az I. pillér intézményeinek védelmét egyik fő feladatának tekinti. Másrészt, bár a tagállamok együttműködésének termékei,

mégsem tekinthetők tisztán harmadik pilléres eszközöknek, hiszen az EU-nak jelentős szerepe van megalkotásukban, továbbá kötelezettségként írják elő a tagállamok számára a jogszabályok approximációját, közelítését vagy harmonizációját. Ezen túl olyan intézményeket hoznak létre, amelyek az I. pillérhez közelebb állnak, mint a harmadikhoz (pl. EUROPOL). Ennek folytán előállhat az a sajátos helyzet is, hogy az első pillér intézményei, a harmadik pillérhez tartozó joganyagot alkalmazzanak.

Kétségtelen, hogy az amszterdami szerződéssel kiegészített EU-szerződés 280. cikke (volt 290. cikk) egyértelműsíti, hogy ezek az intézkedések nem érintik a nemzeti büntetőjog alkalmazását és a nemzeti igazságszolgáltatást. A folyamatok tükrében ez nyilván csak azt jelenti, hogy az EU ezen a területen (egyelőre) nem kívánja a tagállamok büntető jogalkalmazását közvetlenül befolyásolni. Erre lehet következtetni abból is, hogy az első és a harmadik pillér közötti viszony – legalábbis látszólagos – merevsége tovább oldódik.

Ennek első határozott jele 1997. júniusában mutatkozott meg, amikor az Európa Tanács Amszterdamban egy akciótervet alkotott meg a szervezett bűnözés elleni küzdelemre, amely részletesen, határidőket tartalmazva fogalmazta meg a szervezett bűnözés elleni küzdelem során a tagállamok által megvalósítandó feladatokat. Ugyanezen év májusában pedig létrejött az EU korrupció elleni küzdelemről szóló konvenciója, amely egyben az Unió kriminálpolitikájában is változást jelzett. Mindezt az ASZ 1997. októberében öntötte formába a szerződés új, VI. fejezetében, amely a *Szabadság, biztonság és igazságosság* címet viseli. Mindezek megvalósítására a Tanács és a Bizottság 1998. decemberében egy akciótervet fogadott el, amelyben több fontos megállapítás szerepel. Az egyik, hogy átértelmezvén a szabadság fogalmát - amelyet eddig lényegében csak a szabad mozgás jogához kapcsolt az ASZ -, kiterjeszti azt a jogkövető környezetben élés szabadságára és az információ, valamint a személyes adatok védelméhez való jog szabadságára. Felmerült egy határokon túli európai biztonsági térség létrehozásának gondolata is, amelyen belül a tagállamok jogalkalmazó szervei azonos normákat alkalmaznának.

A folyamat tehát egyértelmű, és bár rendszeresen utalás történik arra, hogy az igazságszolgáltatással kapcsolatos feladatok nemzeti jellege - a már hivatkozott igen mély társadalmi beágyazottságra is tekintettel - érintetlen marad, a közösségi jog előbb vagy utóbb utat tör a büntetőjog és a büntető jogalkalmazás területére is.

I. AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGÁNAK GYAKORLATA KATONAI ÜGYEKEL KAPCSOLATBAN

A katonai fegyelmi jogkör, a büntetések és fenytések e körben történő alkalmazásának kérdése az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EEJB) gyakorlatában sem ismeretlen. A Bíróság felfogása szerint a fegyelmi jog nem esik kívül az Emberi Jogok Európai Egyezményének (a továbbiakban: Egyezmény) a tisztességes eljárásról szóló 5. cikkének (1) bekezdésén.² Minden állam hatáskörrel rendelkezik saját katonai fegyelmi rendszerének megszervezésére, és e tekintetben kétségtől mozgá szabadsága is van. Az 5. cikkben írt előírások és szabályok civilek és katonák esetében nem azonosak: a katonákra vonatkozó szabályok itt is szigorúbbak. Lehetséges, hogy egy fegyelmi intézkedés vagy más szankció egy civil esetében a szabadságától való megfosztásnak minősül, de nem lesz az, ha katonákkal szemben alkalmazzák. Ezzel együtt az 5. cikk hatálya alá esik, ha olyan körülményekre vonatkozik, amely egyértelműen eltér a szerződő államok fegyveres erőiben szokásos életkörülményektől.³

A fegyelmi szankciók a katonai rendfokozathoz igazodóan is eltérőek, ezért az EEJB megvizsgálta az Egyezmény 14. cikkének, vagyis a hátrányos megkülönböztetés kérdését. A bíróság álláspontja szerint „*a rangon alapuló megkülönböztetés ütközik a 14. cikkkel.*” Az EEJB azonban tekintettel van arra, hogy a szerződő államok törvényei abban az irányban fejlődnek, hogy az egyenlőség, az azonos elbírálás elve lehetőleg minél szélesebb körben érvényesüljön a tisztek, tiszthelyettesek és a legénység között. Az ugyanis a bíróság szerint is evidencia szintjén kezelendő kérdés volt, hogy a hierarchikus, alá- és fölérendeltség alapján felépülő hadseregben a különbségtételek szükségszerűen jelen vannak. Mindez jelen van a felelősségi rendszerek szintjében is, mert azok sem azonosak. A rendfokozatok alapján meglévő különbségeknek szinte minden szerződő állam jogrendjében megtalálhatók. Több helyen is előfordul, hogy csak a közkatonák küldhetők fegyelmező zászlóaljba, tisztek nem. A Bíróság álláspontja szerint ezzel az arányosság elve nem sérül, mert az Egyezmény biztosít ebben a körben bizonyos mérlegelési jogkört.⁴

Az Egyezmény büntetőeljárás garanciái között a habeas corpus vonatkozásában érintett szabályok szempontjából is rendkívül fontos kérdés, hogy milyen ügyszületet lehet bíróságnak tekinteni, és különösen az, hogy

---

² ENGEL ÉS TÁRSAI kontra HOLLANDIA ügy (1976. 06. 08.) 57. §

³ *Ua*, 59. §

⁴ *Ua*, 72. §

az adott testület milyen hatáskörrel bír a legsúlyosabb kényszerintézkedés, a szabadságmegvonást illetően.⁵

A katonai nyomozó hatóság és a bírói funkciók összemosódása a holland és a belga katonai joggyakorlatban egyaránt felmerült. Hollandiában ugyanis még egy 1814-ből származó katonai büntetőeljárás szabályzat szerint az ún. *auditeur militaire* tagja volt a fejelemsértést első fokon elbíráló testületnek, de az azt követő hadbíróági tárgyaláson már a vád képviselőjében lépett fel. A már többször is hivatkozott ENGEL ÉS TÁRSAI kontra HOLLANDIA ügyben hozott ítélet nyomán, ha nem is jogszabályi szinten, hanem a joggyakorlat⁶ szintjén számos módosulás történt, de az *auditeur militaire* a másodfokú eljárásban továbbra is részt vehetett a vád oldalán.⁷

A PAUWELS kontra BELGIUM ügyben hozott ítéletben Belgium vonatkozásában is arra az álláspontra jutott az EEJB, hogy az 5. cikk (3) bekezdése sérelmet szenvedett⁸. Mindemellett arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy maga a Bíróság is köteles figyelembe venni a katonaelet és katonai igazságszolgáltatás sajátosságait⁹, hozzátevé azonban azt is, hogy a bíróság pontosította a holland kormánnyal, hogy „adott esetben a hadgyakorlatok vezetése sem mentesít az 5. cikk (3) bekezdésének érvényesítése alól.”¹⁰

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. cikke a klasszikus bírói garanciák kapcsán a katonák ügyeiben is megjárta a strasbourgi fórumokat. Ennek során kiemelten fontosnak tartották, hogy az EEJB pontosítsa: a vád alá helyezés, amelyet az adott ország fegyelmi jellegűnek minősít, valójában a büntetőjog alá tartozik-e a 6. cikk értelmében. (Bizonyos értelemben formálisnak is tekinthető, hogy az adott állam „*jogtechnikájában*” a büntetőjog, a fegyelmi jog vagy esetleg mindkettő alá tartozik-e.) Ha egy katonának a fegyveres erők működését sértő cselekvést rónak fel, az állam elvben inkább fegyelmi, mintsem büntetőjogot szokott alkalmazni.¹¹ Az egyezmény 6. cikkének alkalmazására nyilván nem kerül sor, ahol a szankciót csak fegyelem

⁵ *Uo.*, 77. §

⁶ KOVÁCS Péter, *Fegyveres erők és emberi jogok. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*, Acta Humana, 1997, 28–29. szám, 21.

⁷ DUINHOF ÉS DUJIF kontra HOLLANDIA ügy (1984. 05. 22.) 38. § A bíróság kimondja: „*az bizonyos, hogy, amikor Dujif úrnak az ügyét bírói útra utalták, az auditeur militaire nem töltheti be az 5. cikk (3) bekezdése által előírt bírói hatáskört, mivel részeg fél lesz a büntetőeljárásban, azzal nem független a feleltől.*”

⁸ PAUWELS kontra BELGIUM ügy (1988. 05. 26.) 38. §

⁹ ENGEL ÉS TÁRSAI kontra HOLLANDIA ügy (1976. 06. 08.) 54. §.

¹⁰ KOSTER kontra HOLLANDIA ügy (1991. 11. 28.) 25. §

¹¹ ENGEL ÉS TÁRSAI kontra HOLLANDIA ügy (1976. 06. 08.) 89. §

megsértése miatt alkalmazták. Ebből is nyilvánvaló, hogy a kiszabható szankció súlyosságának is jelentősége van.

Az EEJB visszatérően foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a még ma is nagyon sok országban hivatásos katonaként eljáró hadbíró esetében hogyan és miként érvényesül a bírói függetlenség. Annak érdekében, hogy egy konkrét esetben meglehessen állapítani, hogy egy bíróság független-e vagy sem, tekintettel kell lenni a Bíróság szerint „*többek között arra, hogy milyen módon nevezik ki tagjait, mennyi ideig tart tisztségük, léteznek-e garanciák külső befolyásokkal szemben és tekintettel kell lenni arra is, vajon az eljáró testület, megjelenésében a függetlenség benyomását kelti-e. Ami az "elfogatlanság" kérdését illeti, ennek a követelménynek két nézőpontja van. Először is: az eljáró tanácsnak szubjektíve mentesnek kell lenni a személyükben rejlő prejudikációtól, vagy előítéllettől. Másodszor: elfogatlannak kell lennie objektív szempontból is, vagyis szükséges, hogy kellő garanciát nyújtson a tekintetben, hogy bármilyen indokolt kétség e tekintetben kiküszöböltesse.*”¹² Minthogy a függetlenség és az objektív pártatlanság fogalomköre egymáshoz szorosan kapcsolódik, a Bíróság megállapítása szerint mindkettőnek fenn kell forognia a tárgyalásra kerülő konkrét ügyben.

Számos alkalommal az EEJB kifejezésre juttatta aggályait, amelynek középpontja az a téma volt, hogy egy és ugyanazon természetes személy több funkciót tölt be az eljárás különféle szakaszaiban. Nevezetesen, kritika tárgyává tette egy hadbírósnál a nyomozói és ítélethozatali funkció összeolvadását, például a „*katonai vizsgálóbíró*”¹³ személyét illetően a korábbi holland rendszer vonatkozásában, illetve az „*idézés kibocsátását eszközölő tiszt*” és a „*jóváhagyó tiszt*” szerepét a korábbi angol rendszerben.¹⁴ Az utóbbi esetben a katonatiszt nemcsak a nyomozó szerepét illetően játszott kulcsszerepet, hanem ő nevezte ki a hadbíróstagjait is, akik alárendeltjei voltak és az ő parancsnoksága alá tartoztak, továbbá jogában állt, hogy feloszlassa a hadbíróstágot akár a tárgyalás előtt, akár annak folyamán. Ezen túlmenően „*jóváhagyó tisztként*” is eljár, aminek az volt az eredménye, hogy a katonai bíróság ítélete nem volt hatályos az ő jóváhagyása nélkül. A Bíróság álláspontja szerint ez a körülmény egyértelműen megsértette az Egyezmény 6. cikkét, minthogy „*az a hatalmi kör, hogy kötelező erőt adjon egy döntésnek, amely nem változtatható meg a nem-igazságügyi hatóság részéről, összeegyeztethetetlen a „bíróság” valódi fogalmi ismérvével.*”¹⁵

---

¹² *Ua.*, 58. §

¹³ DEE JONG, BALJET ÉS VAN DEN BRINK kontra HOLLANDIA ügy (1984. 05. 22.) 49. §

¹⁴ FINDLAY kontra EGYESÜLT KIRÁLYSÁG ügy (1997. 02. 25.) 75-78. §

Egyéb szempontok alapján a Bíróság úgy vélte, hogy a katonai bírák függetlensége megkérdőjelezhető a fegyveres erőkhöz való tartozásuk módja miatt is, amikor a török katonai bírák vonatkozásában kritika tárgyává tette, hogy „*voltak olyan katonai szolgálatot teljesítők, akik még a hadsereghez tartoztak, még a katonai fegyelem és fennhatóság alá tartoztak*” a „*kinevezésükkel kapcsolatos döntéseket nagy részben a közigazgatási hatóságok és a hadsereg hozta meg*”, továbbá „*bivatali tisztségük időtartama csupán négy év volt, és az meghosszabbítható volt.*”¹⁶ A Bíróság szerint a függetlenség másik hiányossága a török katonai bíráltnál az volt, hogy a katonai bíró „*a hierarchikus rend szerint a katonai bíróság parancsnokának és/vagy az illetékes alakulat parancsnokának alárendeltje. Semmilyen formában sem független ezen hatóságoktól.*”¹⁷

Utalva a brit katonai bírókra - akik tisztként szolgáltak a Királyi Hadseregben - a Bíróság rámutatott arra a körülményre, hogy „*csupán ad hoc alapon történt kinevezésük, annak tudatában, hogy majd visszatérnek rendes katonai kötelességeikhez az eljárás befejezésekor.*”¹⁸ A Bíróság azonban nem jutott arra a következtetésre, hogy „*kinevezésük ad hoc természete önmagában elegendő lett volna ahhoz, hogy a katonai bíróság tekintélye összeegyeztethetlenné váljék a Konvenció 6. szakasz 1. bekezdésében foglalt követelményekkel*”, de meghatározta „*annak szükségesét, hogy meglegyen az oltalom a külső nyomással szemben, ami ebben az ügyben rendkívül fontos volt.*”¹⁹ Ami az ilyen oltalmat illeti, a Bíróság érzékelte azt a körülményt, hogy a katonai bíráltnak ugyanaz a szakmai képzettsége, mint ami a civil kollégáiké, és amikor bíráltként tevékenykedtek ugyanazt az alkotmányos oltalmat élvezték, mint a polgári bírák, továbbá függetlenek voltak a közhatalom utasításaitól és befolyásolásától.²⁰ Hangsúlyozta a Bíróság azt is, hogy „*bár a bírák elmozdíthatatlansága hivatali tisztségük fennállása alatt, általános jelleggel kiegészítő tényezőként értékelhető függetlenségüket illetően, de az ilyen elmozdíthatatlanság formális elismerésének hiánya a törvényben, önmagában nem vonja maga után a függetlenség hiányát, feltéve, hogy tényként el van ismervé és más szükséges garanciák léteznek.*”²¹

¹⁵ MORRIS kontra EGYESÜLT KIRÁLYSÁG ügy (2002. 02. 26.) 73. §, továbbá BRUMARESCU kontra ROMÁNIA ügy (1999. 10. 12.) 61-62. §

¹⁶ INCAL kontra TÖRÖKORSZÁG ügy (1998. 06. 09.) 68. §

¹⁷ SAHINER kontra TÖRÖKORSZÁG ügy (2001. 09. 25.) 41. §

¹⁸ MORRIS kontra EGYESÜLT KIRÁLYSÁG ügy (2002. 02. 26.) 70. §

¹⁹ *Ua.*

²⁰ INCAL kontra TÖRÖKORSZÁG ügy (1998. 06. 09.) 67. § és SAHINER kontra TÖRÖKORSZÁG ügy (2001. 09. 25.) 40. §

²¹ MORRIS kontra EGYESÜLT KIRÁLYSÁG ügy (2002. 02. 26.) 68. §

Az EEJB álláspontja szerint egyes jelenségek önmagukban is bizonyos fontossággal bírhatnak: mi forog kockán a demokratikus társadalomban azt a bizalmat illetően, amelyet a bíróságok egy demokratikus társadalomban kell, hogy sugározzanak, és amely elsődlegesen befolyásolja közvéleményt a vádlott elleni büntetőeljárással kapcsolatban?²² Az EEJB megítélése szerint, ahol az eljáró bíróság tagjai között vannak olyanok, akik alárendeltségi helyzetben vannak szolgálatukból eredő feladataik és szervezetüket illetően, úgy a vádlott részéről jelentkezhet jogos kétely, ezen személyek függetlenségét illetően. Ezen túlmenően, a Bíróság nagy jelentőséget tulajdonít annak a ténynek, hogy a polgári személynek a megalakult eljáró bírósági tanács előtt meg kell jelenni akkor is, ha az eljáró tanács tagjai csak részben tartoznak a fegyveres erőkhöz.²³

Az EEJB álláspontja egyébként egyértelmű arra nézve, hogy a szerződő államok nagy szabadsággal rendelkeznek abban a tekintetben, hogy milyen eszközöket választanak annak érdekében, hogy igazságszolgáltatási rendszerük tiszteletben tartsa a 6. cikk követelményeit. Ez természetesen igaz a katonai eljárásra is, egyúttal elfogadva azt a tény is, hogy indokolt különbséget tenni a civil és katonai eljárások között.

A Bíróság megállapította, hogy ha a katonai fegyelmi eljárást nem is övezik ugyanazok a garanciák, mint a polgári személyek ellen indított büntetőeljárásokat, azonban lényeges előnyöket biztosít az eljárás alá vontak számára. A két eljárás közötti különbségeket azok az eltérések magyarázzák, amelyek a polgári és a katonai élet feltételei között fennállnak, de ezeket semmiképpen nem lehet a fegyveres erők tagjai szempontjából a 14. cikk értelmében vett hátrányos megkülönböztetésnek tekinteni.²⁴

II. A KATONAI IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEZETE EGYES ÁLLAMOKBAN

Tanulmányom jelen fejezetében néhány mértékadónak tekinthető ország katonai igazságszolgáltatási szervezetének alakulását vázolólok.²⁵ A tanulmány

²² SAHINER kontra TÖRÖKORSZÁG ügy (2001. 09. 25.) 44. §; INCAL kontra TÖRÖKORSZÁG ügy (1998. 06. 09.) 71. §; CIRAKLAR kontra TÖRÖKORSZÁG ügy (1998. 10. 28.) 38. §; és FINDLAY kontra EGYESÜLT KIRÁLYSÁG ügy (1997. 02. 25.) 76. §

²³ SAHINER kontra TÖRÖKORSZÁG ügy (2001. 09. 25.) 45. §

²⁴ *Uo.*, 92. §

²⁵ KOVÁCS Tamás, *A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásaival kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok*, Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok XXXV., Bp., 1998, 364–413.

jelentős részben az Európa Tanács Emberi Jogok Igazgatótanácsa (CDDH) által Strasbourgban, 2002. szeptember 10-én elkészített – magyar nyelven az Igazságügyi Minisztérium Törvényelőkészítő Főosztályán hozzáférhető – összeállítása alapján készült. Az egyes országok katonai igazságszolgáltatásának bemutatására nem azonos terjedelemben, részletességgel kerül sor. Ezt a rendelkezésre álló anyag határolta be. Reményeim szerint azonban a viszonylag rövid összeállítások is hasznos információkat hordoznak.

NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG

Korábban, a II. világháborút megelőző időszakban a katonai igazságszolgáltatásnak történetileg is gazdag hagyományai voltak. Részben politikai oka is van annak, hogy a II. világháborút követően a hagyományos értelemben vett katonai bíraskodás visszaszorult. A katonai bíraskodás ilyen elnevezéssel megszűnt, azonban 1955 óta a polgári igazságszolgáltatás keretében lényegében megvalósul. A jelenleg hatályos jogi rendelkezések a katonai és köztörvényi bűncselekmények elbírálását különböző fórumokon továbbra is lehetővé teszik.

Figyelemre méltó, hogy amíg a német katonai büntető anyagi jogot továbbra is külön kódex tartalmazza azzal, hogy az általános büntetőjogi szabályokat az itt feltüntetett eltérésekkel kell alkalmazni, addig külön büntető-eljárási törvény nem szabályozza a katonai büntetőeljárást. Így állt elő az a helyzet, hogy a katonai büntető törvénykönyvbe felvett bűncselekmények elkövetése esetén a polgári büntetőbíróóságok, azon belül is esetenként a fiatalkorúak bírósága jogosult eljárni. Elvileg ugyanakkor lehetőség van arra, hogy az igazságügy-miniszter békeidőben felállítson szövetségi katonai bíróságokat, elsősorban a külföldre vezényelt alakulatok vagy a hadihajón szolgáló katonák részére. Mindemellett állandó katonai bíróságként ún. csapatszolgálati bíróságok és katonai ügyészségek is működnek a különböző szintű alakulatoknál, amelyek elsősorban fegyelmi jellegűek, mindemellett azonban nem jelentéktelen joghátrányok kiszabására jogosultak.

Németországban a csapatszolgálati bíróságok hatáskörébe tartozik a legtöbb katonai vétség, a köztörvényi bűncselekmények közül pedig a kisebb értékre elkövetett lopás vagy a könnyű testi sértés. Ezzel szemben az ún. átadási utasítás felsorolja azokat a katonai és köztörvényű bűncselekményeket, amelyeket át kell adni a polgári ügyésznek. A csapatszolgálati bíróságok nemcsak a hatáskör tárgyalásánál említett bűncselekmények elbírálására jo-

gosultak, hanem egyben elbírálják a parancsnoki hatáskörben hozott fegyelmi fenyítések (megrovás, pénzbírság, laktanyafogság) vagy szolgálati intézkedések (áthelyezés, vezénylés) ellen bejelentett panaszokat is, amennyiben azokat a bírósághoz és nem a felettes elöljáróhoz terjesztik elő.

Ehhez képest szervezetileg a német eljárás a következőképpen alakul: Németország 3 katonai körzetében összesen 29 bírói tanács működik. A háromfős katonai bírósági tanács elnöke hivatásos, polgári bíró; tagjai laikus katonák, egyikük a vádlottal azonos rendfokozatú, másikuk legalább törzstiszt. A bíróságok előtt a bírói szakvizsgával rendelkező és haderőn belül szervezett jogi osztályok alkalmazásában álló katonai (fegyelmi) ügyészek teljesítik mindazon ügyészi funkciókat, amelyeket általában a polgári ügyészek látnak el a büntetőeljárás során.

A katonai bíróságok határozatai ellen a szövetségi közigazgatási bíróság katonai bírósági tanácsaihoz egy hónapon belül lehet ténybeli és jogi felülvizsgálatra irányuló jogorvoslati kérelmet előterjeszteni, ahol 5 tagú bírói tanács (elnöke és két további tagja polgári bíró, más tagjai laikus katonák) dönt. E tanácsok előtt a *Bundeswehr* katonai (fegyelmi) ügyésze képviseli a Honvédelmi Minisztériumot, illetve az irányítása és felügyelete alatt álló katonai ügyészek által bejelentett fellebbezéseket. Németországban egyébként a katonai ügyészi szervezet - miként a katonai bíróságok sem - nem tartoznak a polgári szervezetek rendszerébe, hanem együtt alkotják a katonai igazságszolgáltatás szervezetét, amely a szövetségi védelmi minisztérium irányítása alá tartozik.

AUSZTRIA

Az osztrák Alkotmány 84. §-a szerint: „*A katonai joghatóság - háború kivételével - nem kerül alkalmazásra.*” Ezen szabályozás szerint alkotmányossági alapon tilos bármilyen katonai bírósági rendszert létrehozni béke idején; ezért tehát nincsen semmiféle jogi rendelkezés, de még elméleti koncepció vagy szándék sem, hogy katonai joghatósági rendszert hozzanak létre, béke idejére. Ennél fogva Ausztriának nincsen:

- semmiféle katonai bírósága,
- semmiféle specifikus „*katonai kollégiuma*” a polgári személyek felett ítélkező büntető bíróságoknál,
- semmiféle katonai ügyészi rendszere,

- semmiféle jogi szabályozása katonai intézmények, vagy parancsnokok által történő tárgyaláson kívüli megbüntetésre.

Ausztriának régebben mindig volt specifikus katonai büntető kódexe. Ezek közül 1970-re datálódik az utolsó, amely számos katonai bűncselekményt tartalmaz, a „rendes” büntető törvénykönyvben szereplő hosszú listát kiegészítve. Ezek között szerepel például: parancs iránti engedetlenség, zendülés, különféle vétségek a katonai őrség részéről és jelentősebb rendellenes magatartások a felettesek részéről a beosztottakkal szemben, azonban valamennyi fentebb felsorolt katonai bűncselekmény bünvádi üldözése teljes mértékben a „rendes” büntetőeljárás törvény hatálya alá tartozik.

A Katonai Fegyelmi Kódex tartalmazza az összes szabályt valamennyi, a katonák által katonai kötelezettségeikkel szemben feltételezett jogellenes magatartásával kapcsolatban. A jelenleg hatályos Kódex alapján a fegyelemsértésekkel szemben az alábbi büntetések szabhatók ki:

- különféle pénzbüntetések;
- dorgálás;
- lefokozás (a behívott katonákkal szemben) vagy elbocsátás (a hivatásos katonákkal szemben);
- a körlet elhagyásának bekorlátozása vagy megtiltása (csak újonccal szemben).

1988 óta a szabadságvesztés bármilyen fajtája, mint fegyelmi büntetés teljes mértékben eltörlésre került béke idejére. Ilyen büntetések a jelenleg hatályos kódex szerint csak háború idején alkalmazhatók, vagy „közvetlen katonai műveletek” egyéb időszakaira.

A fegyelmi eljárás a behívott és hivatásos katonák vonatkozásában egymástól eltérő. A behívottak által tanúsított jogellenes magatartás esetében a nyomozás és a büntetés két eljárási fokozatban történik „parancsnoki eljárás” keretében. Hivatásos katonák esetében ez az eljárás csak csekélyebb súlyú jogellenes magatartás esetében alkalmazható. Ezen katonák nagyobb súlyú jogellenes magatartása esetében a nyomozást „bizottsági eljárás” keretében folytatják le, két fokozatban, amikor is minden egyes szinten független bizottságok járnak el. A fegyelmi eljárást véglegesen lezáró, nem fellebbezhető határozatukkal szemben a panasz a megbüntetett katona részéről előterjeszhető, amit az Alkotmánybíróság vagy a Közigazgatási bíróság bírál el.

A Katonai Fegyelmi Kódexben léteznek szabályok háború idejére és a közvetlen „katonai műveletek” egyéb időszakára amelyek általánosságban gyorsabb és egyszerűbb felelősségre vonást tesznek lehetővé a fegyelmi vétséggel gyanúsított katonák tekintetében. Ezen túlmenően számos egyéb törvény-, a

közigazgatás különféle rendelkezései ugyancsak külön elintézési módokat rögzítenek a közvetlen „katonai műveletek” időszakára. Az említett „műveleti szabály”-ok alkalmazhatósága általában a Honvédelmi Miniszter által kibocsátott formális utasítással kezdődik, aki jogilag bír azzal a felhatalmazással, hogy értékelje a szükséges előfeltételek fennforgásának tényét.²⁶

Az Emberi Jogok Európai Egyezményét Ausztriában 1958-ban iktattak be a jogrendszerbe, mégpedig az Alkotmányt érintő törvény szintjére helyezve. Ennek eredményeként a teljes belföldi törvényhozás és közigazgatás, beleértve ebbe a katonai közigazgatást is, megkülönböztetett gondot fordít arra, hogy a meghozni szándékolt intézkedések a fent hivatkozott Egyezmény szerint garantált emberi jogokkal és egyéb alkotmányos törvényekkel összeegyeztethetők legyenek.

Ausztriában béke idején katonai bíróságok nem állíthatók fel. (Ebből a rendszerből következik, hogy büntető ügyekben katonai ügyészek nem léteznek. Az ügyészek a büntető bíróság előtt, eljárásuk során előzetes eligazítást kapnak a vezénylő parancsnoktól.) A katonai büntető ügyeket a „polgári” büntető bíróságok tárgyalják. Valamennyi büntető ügy és jogvita, amelyben katonai személyzet szerepel a „polgári” büntető bíróság elé tartoznak.

Az osztrák bíróságok szervezetben első fokon léteznek a kerületi bíróságok amennyiben a jogellenes magatartás miatt a szabadságvesztés kevesebb, mint egy év. A tárgyalásokat egyesbíró vezeti. A kerületi bíróságok ítéleteivel szemben előterjesztett fellebbezések teljes terjedelmükben a tartományi bírósághoz kerülnek felterjesztésre (*magyar viszonylatban a Fővárosi Bíróság ill. a megyei bíróságok*). Ezen a szinten egyesbírók jogosultak eljárni egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés esetén. Kisebb tanács (két szakszíró és két ülönök) jár el olyan büntettek esetében, ahol a szabadságvesztés meghaladja az öt évet és nagyobb bíróság (három szakszíró és nyolc esküdt) ahol a börtönbüntetés a tíz évet meghaladja, továbbá a büntető törvénykönyv XIV. fejezetében meghatározott speciális esetekben (*Felségsértés és az állam ellen intézett más támadások*).

A tartományi bíróságok fellebbezési bíróságként is eljárnak a kerületi bíróságok ítéletei ellen előterjesztett fellebbezés esetében (három hivatásos bíró). A tartományi bíróság döntéseivel szemben előterjesztett fellebbezéseket a felsőbíróság (*megfelelne magyar viszonylatban a táblabíróságnak*) háromtagú

---

²⁶ 1965 óta az osztrák jogrendszer speciális Alkotmánytörvényt hozott létre a külföldön szolgálatot teljesítő katonai személyek vonatkozásában. Ezen túlmenően számos kiegészítő törvényi rendelkezés több specifikus és részletes szabályt tartalmaz a külföldön végbemenő katonai műveletekre nézve például fegyelmi és javadalmazási ügyek területén.

hivatásos bírójából álló tanács bírálja el, amennyiben súlyos eljárási hibáról van szó. Kizárólag a semmisségi panaszok kerülnek közvetlenül a Legfelsőbb Bírósághoz. Ausztriában négy felsőbíróság működik (Bécsben, Grazban, Innsbruckban és Linzben). A Legfelsőbb Bíróság a semmisségi panaszok ügyében öt hivatásos bíróból álló tanácsban jár el. 1992 óta a Legfelsőbb Bíróság elé kerül valamennyi bíróság viszonylatában az alapvető emberi jogokkal kapcsolatban előterjesztett panasz is, amennyiben az emberi jogok megsértésére büntetőeljárás során került sor.

A katonai bűncselekmények fogalmát a Katonai Büntető Kódex (a továbbiakban: MCC) második fő fejezete határozza meg, ahol 31 tételes tényállás szerepel. Minden egyes tényálláshoz meghatározott körű büntetés tartozik. Az MCC büntetést tartalmaz a bevonulási kötelezettség megszegése, kötelességzegés szolgálatban, önkényes eltávozás, szökés, parancs iránti engedtlenség, lázadás, előljáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak, alárendelttel szemben alkalmazott erőszak, kötelességzegés szolgálatban, katonai titkok elárulása, katonai lopás esetére, továbbá különböző jogellenes magatartások is szerepelnek előljárói intézkedés elmulasztásának esetére, végül a harcészültség veszélyeztetése katonai műveletek idején is büntetés alá esik. A katonai bűncselekmények fogalmának meghatározása mind háború, mind béke idejére egybeeső, csak a büntetési tételek magasabbak háború idejére.²⁷

A katonai (büntető) bíróságoknak nincsen szerepe az olyan fegyelmi ügyekkel kapcsolatban, ahol bűncselekmény gyanúja nem áll fenn. Ezért katonai bíróságok nem határoznak olyan fellebbezések tárgyában, amelyek tárgya adminisztratív fegyelmi büntetés.

Az osztrák büntető eljárásra jellemző, hogy a büntető bíróságok előtt folyó valamennyi eljárás elvben nyilvános; a fényképezés tilos, amennyiben az elnöklő bíró ezt megtiltja (pl. abban az esetben, ha a tárgyalást zavarja); a vádlottnak joga van megfelelő védelemhez. A vádlott kérésére hivatalból rendelnek ki védőt részére, melynek költségét az állam viseli.

A határozatok az eljárás folyamán felsőbb katonai tisztségviselő jóváhagyására nem szorulnak, és az ítéleteket egyetlen esetben sem a fegyveres erők hajtják végre.

A bűnvádi üldözés a tartományi bíróságok szerint tagozódik. A tartományi ügyészek valamennyi bűnügyet a bíróság elé terjesztik. A tartományi

---

²⁷ A katonai büntető kódex meghatározásai csak katonákra vonatkoznak. Csak néhány jelentősebb katonai bűncselekményesetében vonhatók polgári személyek katonai bíróság hatáskörébe (a „polgári” büntető törvénykönyv 259. § *Részétel katonai büntetendő cselekményekben*). Nem léteznek külön eljárási szabályok a katonai személyzet különböző kategóriái tekintetében.

ügyészek saját felelősségükre irányítják a körzeti ügyészeket a körzeti bíróságok szintjén. A fellebbezési bíróságoknál vezető ügyészek fejtik ki tevékenységüket. A vezető ügyészek irányítják az ügyészeket a maguk területén. A Szövetségi Igazságügyi Miniszter irányítja a tartományi ügyészeket. A kibocsátott rendelkezések alapján a katonai büntető ügyekben minden bírósági szinten vezető ügyészek járnak el.

Valamennyi katonai jogellenes magatartással, amelyeket nem részletez a Katonai Büntető Kódex, a katonai parancsnokok foglalkoznak századparancsnok vagy annál magasabb rangtól kezdődően, nagyobb súlyú jogellenes magatartás esetében katonai fegyelmi bíróságok közreműködésével (három katonai személy, akik közül legalább egy tiszti rangú, mint az eljáró tanács elnöke). Katonai akciók idején nagyobb súlyú jogellenes magatartás esetében, ha az eljárás magánszemély ellen folyik, úgy független katonai bíró jár el. Valamennyi katonai jogellenes magatartást, amely a Katonai Büntető Kódexben nem szerepel részletezetten, a katonai fegyelmi rendszer szerint bírálják el. A vádlottnak nincs lehetősége, hogy válasszon fegyelmi büntetés, vagy bíróság elé állítás között.

Az osztrák katonai fegyelmi tanácsokban 3 katona szerepel esküdtként a tanács elnöke katonatiszt. Az esküdt tanácsok a Honvédelmi Minisztérium felügyelete mellett tartják üléseiket. Másodfokon az esküdt tanács elnöke jogvégezett kell, hogy legyen. Az ügy a fegyelmi tanács elé a katonai parancsnok előterjesztése alapján kerül (századparancsnoknál feljebb lévő rangban lévő személy részéről). A katonai ügyész a Honvédelmi Minisztérium felügyelete alatt tevékenykedik. Elvben a megvádolt személynek ugyanolyan jogai vannak, mint a büntető bíróság előtt.

BELGIUM

„Belgiumban speciális törvények szabályozzák a katonai bíróságok szervezetét, hatáskörüket, ezen bíróságok tagjainak jogait és kötelezéseit, továbbá tartalmazzák megbízatásuk időtartamát is.”²⁸ Az Alkotmány rendelkezik külön katonai bíróságokról, annak érdekében, hogy a fegyveres erők tagjai által elkövetett jogellenes magatartás gyorsan kerüljön elbírálásra, hogy fenntartsák a fegyelmet és óvják az ország véderőképességét. Különösen háború idején-, továbbá amikor a hadsereg egységei külföldön tevékenykednek fennáll annak a szükségessége, hogy a jogellenes magatartást azonnal elbírálják és fizikailag lehetetlen, hogy

²⁸ Az 1994. február 17-i egységes szerkezetbe foglalt Alkotmány 157. §-a.

ezeket rendes bíróság elé utalják, ezért indokolt, hogy a fegyveres erőknek meglegyen a saját bírósága.

Jelenleg is folyik egy törvénytervezet kidolgozása, amely szerint mind háború, mind béke idejére megszűnnének a katonai bíróságok. Számos érvelés létezik a katonai bíraskodás megszüntetés mellett. Elsődlegesen az ilyen érvelés logikus következménye a fegyveres erők struktúrája, szerepe és szervezete területén bekövetkezett átalakulásnak. A fegyveres erők nagyságának redukálása, és a hadsereg professzionalizmusa (pl. a kötelező katonai szolgálat felfüggesztése, és a rendfenntartó erők demilitarizációja) jelentős mértékben csökkentette a katonai bíróság elé kerülő ügyek számát. Egy további tényező a belga hadsereg által teljesített kötelezettségek, mint pl. külföldi missziók, humanitárius műveletek és béke-fenntartó tevékenységek az ENSZ és a NATO égisze alatt. Célszerű figyelembe venni azt is, hogy a katonai bíróságokat szabályozó törvényhozás és egyéb szabályok, amelyek a katonai bíróság szervezetét, joghatóságát szabályozzák, idejüket múlták, vagy bizonyos esetekben már nem kerülnek alkalmazásra. Belgium vonatkozásában az EEJB arra a megállapításra jutott, hogy Belgium az Egyezmény 5. és 6. cikkeit megszegi. Számos körlevél kibocsátására került sor, hogy a rendszerben lévő réseket „betömjék”. A cél az, hogy kiküszöböljék a katonai ügyész nyomozati funkcióját és a vizsgálati funkció egybeesését (a részleteket illetően utalunk a Pauwels-féle ítéletre). További indokként jelentkezik az is, hogy az elmúlt években a Parlament elmulasztotta azt, hogy a katonai büntetőeljárást összhangba hozza az új törvényhozással (például fogva tartás és az ügynek hatályon kívül helyezése), mivel várható a törvény hatályon kívül helyezése. Végső soron nem tűnik célszerűnek, hogy a fegyveres erők tagjai elleni ügyeket ne az a bíróság tárgyalja, mint amelyik polgári személyekkel szemben eljár.

Belgiumban a katonai bíraskodás személyi hatályát jelenleg az 1899. évi Katonai Büntető Eljárási Kódex (a továbbiakban: CPPM) szabályozza. A katonai bíróságoknak személyekre vonatkozó joghatósága az alábbiakra terjed ki:

- valamennyi katonai személyzetre, akár aktív, akár nem aktív katonai tisztségviselőkre, fegyveres állományban lévő tartalékos tisztekre, önkéntesekre és tényleges szolgálatot teljesítő behívottakra; tisztí minősítésű tisztviselőkre, különösen a hírszerzés és fegyveres elhárítás területén;
- a polgári személyek meghatározott köre, mint pl. személyek, akik fegyveres intézménynél vagy annak egyik osztályán dolgoznak határozatlan időtartamra szabadságon lévő katonai személyzet, vagy korábban ennek

állományába tartoztak, meghatározott jogellenes magatartások tekintetében;

- szökevénynek minősülő személyek, vagy szökést tervezők, akik a katonai szolgálati törvényhozás alá tartoznak;
- személyek státusukra való tekintet nélkül, akik a hadsereg külföldön állomásozó egységéhez tartoznak, vagy ahhoz csatlakozni jogosultak, és akik jogellenes magatartást külföldön követnek el, amely körbe például iskolai oktatók és a katonák családtagjai is beletartoznak.²⁹

Amennyiben mind a katonai, mind a rendes polgári joghatóság alá tartozó személyekkel szemben párhuzamosan folyik eljárás - akár mint tettes, társtettes, vagy bűnsegéd - egy büntetendő jogellenes magatartás, vagy pedig meghatározott jogellenes magatartások tekintetében, úgy a rendes bíróságok rendelkeznek joghatósággal a katonai joghatóság alá tartozó ügyek tárgyalására is. Ha olyan jogellenes magatartás kerül a katonai bíróság joghatósága alá, amely rendes bíróság joghatósága alá tartozó magatartáshoz kapcsolódik, úgy mindkét ügyet a rendes bíróság tárgyalja.

A joghatóság a katonai rendfokozat függvényében is sajátosan alakul. A hadbíróóságok általános joghatósággal rendelkeznek katonai bíróságok hatálya alá tartozó *capitaine-commandant*-ig (a százados és őrnagy közötti rendfokozatig) terjedően, kivéve az olyan jogellenes magatartásokat, amelyeket ezen hadbíróóságok fegyveres erői hadbírájaként vagy ezzel összefüggésben követtek el [CPPM 104. §]. A katonai bíróságok közvetlen joghatósággal rendelkeznek vezető katonai tisztségviselők és tábornokok esetében, továbbá más személyek tekintetében, akik katonai joghatóság alá tartoznak, akikkel szemben párhuzamos eljárás folyik ilyen katonai tisztségviselők jogellenes magatartását illetően.

Az állandó hadbíróóság és a háború idején eljáró hadbíróóság korlátlan területi joghatósággal rendelkeznek. A büntetőeljárásról szóló kódex bevezető fejezetének 10.b §-a és a katonai büntetőeljárás 57.b §-a szerint a katonai bíróságok joghatósága korlátozás nélkül túlnyúlik az országhatárokon. A bíróságok olyan felhatalmazással is bírnak, hogy olyan ügyekben is eljárhassanak, amelyek külföldi szabályzatok és törvények elleni jogellenes magatartással függenek össze.³⁰

²⁹ Az ezen személyekre vonatkozó joghatóság szembetűnően kiszélesedik háború idején vagyis a királyi határozattal elrendelt mozgósítástól addig a napig, amikor a hadsereg visszatér a békebeli státushoz [CPPM 58. §]. Amennyiben párhuzamos nyomozati eljárás indult, úgy a CPPM 26. §-a szerint jelölik ki az eljáró bíróságot.

³⁰ CPPM 57.b §

A katonai bíróságok nem rendelkeznek joghatósággal adóügyek, vadászat és halászat, közlekedés, vagy vasútrendőrségi vonatkozású jogellenes magatartás, vidéki, vagy városi szabályzatok megsértése esetében. Ilyen jogellenes magatartások azonban katonai joghatóság alá tartoznak, ha külföldön követték el. Hasonlóképpen: közlekedés, vagy vasútrendőrségi vonatkozású jogellenes magatartások, vagy vidéki, vagy városi szabályzatok megsértése esetében ezek abban az esetben kerülnek katonai joghatóság alá, ha katonai személyzet követi el szolgálatteljesítés közben vagy hadra kelt sereggént vagy egységként eljárva.³¹

A szervezeti felépítést illetően egyetlen hadbíróóság létezik Brüsszelben egész Belgiumra kiterjedő illetékességgel. Egy másik hadbíróóság székhelye Kölnben (Marienburg) van Németországban. Mindkét hadbíróóság rendelkezik katonai ügyészi osztállyal, amelynek vezetője katonai főügyész, akit munkájában helyettesei támogatnak. A katonai bíróság ügykörébe tartoznak a fellebbezések, továbbá közvetlenül tárgyal ügyeket, amelyben vezető katonai tisztségviselők és tábornokok az érintettek. Ez a bíróság rendelkezik katonai ügyészi osztállyal, melynek vezetője katonai főügyész, akit munkájában helyettesei támogatnak.

A katonai bírák az igazságügyi apparátus tagjai, és az igazságügyi minisztériumnak tartoznak felelősséggel. Kizárólag Belgium területén kívül a katonai ügyészi osztály a honvédelmi minisztérium rendelkezése alatt áll. A katonai bírácoknak nincs tiszti rangjuk, ezzel is hangsúlyozva, hogy a katonai hierarchiától függetlenek. Jogosultak azonban arra, hogy olyan tiszteletben részesüljenek, amiben a fegyveres erők a vezetői katonai tisztségviselőket és tábornokokat részesítik.

Az igazságügyi vizsgálatokat a Katonai Főügyész, a katonai ügyész és beosztottjaik vezetik. Jogkörük három részre tagozódik:

- mint igazságügyi rendőrségi tisztviselők, felhatalmazással bírnak, hogy az előzetes nyomozás lefolytatását követően megállapítsák, hogy követtek-e el jogellenes magatartást [CPPM 45. §];
- mint nyomozó tisztek, végezhetnek nyomozati cselekményt [CPPM 76. §];
- ők az „*igazságügyi bizottság*” elnökei és ilyen minőségükben vezetik a vizsgálatot [CPPM 35. §].

Ezekben a különböző funkciókban azon jogkörrel élhetnek, amellyel a büntetőeljárás kódex felhatalmazza a Korona Ügyészt és a vizsgálatot végző bírácokat. A katonai nyomozók fegyelmi jogkörrel nem rendelkeznek. Bár-

---

³¹ CPPM 23. §

milyen fegyelmi körbe tartozó jogellenes magatartást az illetékes parancsnokló tisztnek jelentenek.

Az ún. igazságügyi vizsgálati cselekmények feljelentések - a katonai hatóságok, a rendőrség és csendőrség jelentései vagy a magánszemélyek részéről előterjesztett panaszok - alapján indulnak. A vizsgálati szakban a nyomozó jogosult megkereséssel fordulni igazságügyi segítség céljából a rendes bíróságok bíráihoz és a rendőrségi tisztségviselőkhöz. A Korona Ügyészéhez rendelt rendőrtiszteket (tisztségviselőket) megkeresheti a katonai bíró, hogy nyújtsanak segítséget [CPPM 44. §]. Ezeket a rendőrségi tisztségviselőket azonban nem lehet megkeresni, vagy részükre utasítást adni az állami vizsgáló hozzájárulása nélkül.

Két csendőrségi egység kizárólag a katonai bíróságok rendelkezésére áll:

- a katonai bíróságokhoz rendelt rendőrségi egység, akik rendőrségi tevékenységüket a Katonai Főügyész felügyelete mellett fejtik ki, egyebekben a katonai ügyész felkérésére járnak;
- a csendőrség katonai rendőrségi funkciókat lát el, mind Belgiumban, mind az országon kívül [a Csendőrségről szóló 1957. december 2-i törvény 65. §].

Vizsgálati ügyekben a katonai nyomozó jogosultága:

- dönthet úgy, hogy további intézkedések ne történjenek;
- javaslatot tehet az ügy lerendezésére;
- utasíthatja a vádlottat a hadbíróság előtti közvetlen megjelenésre;
- bírósági kivizsgálást rendelhet el, amit az igazságügyi bizottság folytat le.

A büntetőeljárás kódex 182. §-tól eltérően, a jogellenes magatartás folytán kárt szenvedett személyeknek nincs lehetőségük arra, hogy eljárást kezdeményezzenek közvetlenül a Katonai Bíróságnál vagy a Hadbíróságnál. A sértett fél, vagy leszármazója katonai büntetőeljárás során:

- nem terjeszthet elő igényt kártérítés iránt az igazságügyi bizottság előtt, holott erre lehetőség van a vizsgálóbíró előtt a büntető vizsgálatról szóló törvény 63. § alapján;
- nem kezdeményezhet közvetlenül eljárást a „polgári” büntető bíróság előtt.

A hadbíróság igazságügyi bizottságában eljár a katonai ügyész aki a bizottság elnöke, továbbá egy százados, egy hadnagy és egy jegyzőkönyvvezető. A bizottság ugyanazokkal a törvényen alapuló jogosultságokkal rendelkezik, mint egy vizsgálóbíró. A bizottság feladata, hogy eljárjon amennyiben a vádlott letartóztatásban van, vagy vizsgálati lépések megtétele látszik szükségesnek. Az igazságügyi bizottság letartóztatási határozatot jogosult kibocsá-

tani az Alkotmány 7. §-a, a Fegyveres Erőkről szóló 1814. évi kódex és az 1975. évi január 14-i Fegyelmi Törvény értelmében. A bizottság kiállítja a letartóztatási határozatot, amelyet a bizottság tiszt rangot viselő tagjai együttesen aláírnak. A bizottság nincs kötve ezen két tiszt ellentétes véleményéhez. A bizottság a vádlott minden egyes kihallgatásakor határozatot hoz, hogy az előzetes letartóztatást továbbra is fenntartsák-e.

A precedensjog alapján a letartóztatásban lévő személyek panaszt terjeszthetnek elő, annak dacára, hogy ilyen törvényi rendelkezés nem létezik. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 5. cikk (4) bekezdése alapján a bíróságok a letartóztatásban lévő személyek részére a hadbíró elé terjesztendő panaszjogot biztosítottak letartóztatási parancsuk hatályon kívül helyezése iránt. Az igazságügyi bizottság nem rendelhet el kötelező megfigyelést vagy kényszergyógykezelést, amit csak az eljáró bíróságok – a hadbíró, vagy a Katonai Bíróság – jogosultak megtenni. Annak érdekében azonban, hogy csökkentsék a bíróságok munkaterhét, az igazságügyi bizottság jogosult pszichiátriai vizsgálatok elrendelésére.

Az igazságügyi bizottság elnökeként a Katonai Ügyész a vizsgálóbíró statusával és jogkörével rendelkezik. Mint az ügyési osztályhoz tartozó bíró, ő is részt vesz a büntetőjogi vizsgálati eljárásban. Rendőri kötelességeihez csatolva ő egyesíti személyében a vizsgálati és ügyési funkciót [CPPM 35. és 76. §§]. Eltérően a rendes büntetőeljárástól az ügyési funkció átháramlik a Katonai Ügyészre és a vizsgálatokat a külön erre a célra kijelölt vizsgálóbírók végzik.

A tisztességes tárgyaláshoz való jog meglétének egyik fő kulcsa a vizsgálati és ügyési funkciók egymástól való elválasztása. Ezen két funkciónak egyazon személyben történő egyesítése az Emberi Jogok Európai Egyezménye 5. és 6. cikkeinek megsértését jelenti. A Katonai Bíróság 1985. december 18-i határozatában arra a megállapításra jutott, hogy azon eljárási okiratok, amelyek a vizsgálattal voltak kapcsolatosak, és amelyeket aztán eljuttattak a katonai ügyészhez, aki ügyési hatóságként járt el, semmiek és az eljárásból ki kellett zárni.

Törvényi rendelkezés hiányában a Fővárosi Katonai Ügyész 1983-ban és 1985-ben körleveleket bocsátott ki, utalva annak szükségességére, hogy pontos elhatárolást kell végrehajtani a katonai ügyész vizsgálat és ügyési funkciók között, ahogy ezt az 1814-es és 1899-es kódexek meghatározták. A jogszabályban rögzített kötelezettségek hatályosak maradtak, de ez idő szerint egymástól elkülönített tisztségviselők fejtik ki. Minden egyes esetben, amikor a katonai ügyési osztály gyakorolja egy vizsgálóbíró igazságügyi jogkörét,

mint pl. letartóztatási parancs kibocsátása, tanú eskü alatti kihallgatása, házkutatás, lefoglalás, vagy motozási határozat kibocsátása, vagy szakértők ki rendelése, úgy a nyomozati és vizsgálati funkciók elvégzésével más és más személy van megbízva.

A vizsgálóbírók az 1814. évi kódex szerint járnak el, azaz

- összesítik a terhelő és mentesítő bizonyítékokat a vádlottat illetően;
- az igazságügyi rendszer és egyéni szabadságjogok érdekei érvényesülése érdekében függetlenül és pártatlanul járnak el;
- vizsgálóbíróknak nem lehet utasításokat adni, hogy miképp fejtsek ki tevékenységüket.

Amikor egy vizsgálóbíró úgy ítéli meg, hogy a vizsgálat befejeződött, záró meghallgatást tűz ki az igazságügyi bizottságnál. A vádlottat megkérdezik, hogy kíván-e észrevételeket tenni, vagy tanúkihallgatást kér-e. A vádlott és jogi képviselője csak a vizsgálat lezárását követően jogosultak arra, hogy információt és az akta egy példányát megkaphassák. A záró meghallgatás és esetleges kiegészítő formalitások után a vizsgáló bíró és az igazságügyi bizottság csak egyetlen határozatot hozhat, miszerint a vádlottat katonai felettesei elé utalja, fegyelmi intézkedések megtétele végett. Ha ilyen döntést nem hoznak, úgy az ügyet az ügyészi hatósághoz továbbítják. Az ügyészi hatóság ezek után az alábbiak szerint határozhat:

- megszünteti az eljárást (amennyiben a vizsgálat azt mutatja, hogy nem követtek el jogellenes magatartást, vagy pedig nem elegendő a bizonyíték arra, hogy nyomozást végezzenek);
- a vádlottat próbára bocsátja;
- bizonyos pénzösszeg megfizetése ellenében megszünteti az eljárást;
- a nyomozati anyag birtokában a hadbírótság előtt vádat emel.

Utóbbi esetben az 1814. évi kódex 184. §-a értelmében, az írásban rögzített tényeket és a nyomozati terjesztik a hadbírótság elé, tárgyalás céljából.

1988. május 26-i ítéletében az EEJB arra a megállapításra jutott, hogy a belga katonai jog azon rendelkezése, miszerint egy és ugyanazon bíró egyetse magában a vizsgálati és nyomozati funkciót ugyanabban az ügyben, összeegyeztethetetlen az Emberi Jogok Európai Egyezményével. Úgy tűnik, hogy a bíróság elfogadta az EEJB érveit, amelyek a Katonai Főügyészség 1983. és 1985. évi körleveleiben és a Katonai Bíróság 1985. december 18.-i határozatában is érvényesültek.

A hadbírótság előtti eljárásban az állandó hadbírótság tagjai egy magasabb rangú tisztségviselő, aki az elnök funkcióját tölti be, egy polgári bíró, két százados és egy hadnagy [CPPM 46. §]. Ebben a vonatkozásban ha a jogellenes

magatartást külföldön követték el, úgy a lehetőség szerint a hadbírósnak ugyanaz az összetétele. A hadbírósnak nem tarthat ülést a katonai ügyész és a bíróság jegyzőkönyvvezetője nélkül. A katonai bíróság tagjai egy polgári bíró, aki elnökként jár el, egy tábornok egy ezredes és két őrnagy. Az eljárásban részt vesz a katonai nyomozó hatóság képviselője, és a bíróság jegyzőkönyvvezetője [CPPM 105. §]. A megvádolt személyek megjelenhetnek a bíróságnál idézés alapján, vagy önkéntesen. Az eljárás azonos a rendes büntető bíróság előtt lefolytatásra kerülő eljárással.

Az 1814. évi kódex 160., 161., 168. és 169. §-ai szerint a vád alá helyezett személyek személyesen kötelesek megjelenni. Ügyvéd csak polgári peres eljárás során járhat el, azt követően, hogy a nyomozás során határozat született. Azon személyek tekintetében, akik hadbírósnak előtt kötelesek megjelenni, ügyvédi közreműködés lehetséges, vagy választott ügyvéd révén, a Honvédelmi Minisztérium részéről a tanácskozás során kijelölve és a védelmi hivatal részéről, vagy pedig hivatalból rendel ki az ügyvédet a bíróság elnöksége.

Egy 1830-os rendelet alól kivételt tettek azon elv vonatkozásában, miszerint csak ügyvédek járhatnak el a bíróságnál. Akiket a hadbírósnak előtti megjelenésre köteleztek, belátásuk szerint szabadon választhatnak, hogy ki képviselje őket. A hadbírósnak által hozott határozatok ellen a Katonai Bírósághoz lehet fellebbezést előterjeszteni, törvénysértés esetén pedig a Kasszáción Bírósághoz.

HORVÁTORSZÁG

Az önállóvá vált Horvát Köztársaság jogrendszerébe a katonai bíróságok jogintézményét a köztársaság elnökének rendeletével vezették be, amely a Hivatalos Közlöny 67/91. számában jelent meg. Ez a rendelet a Horvát Köztársaság Alkotmányának 101. §-án alapul, amely akként rendelkezik, hogy háború idején, vagy az ország függetlenségének, egységének és létének közvetlen fenyegetése esetén a köztársaság elnökének kötelessége olyan rendeleteket kibocsátani, amelyek a törvény erejével bírnak.

Alapvetően a katonai bíróságok a rendes bíróságok hatáskörét az alábbi büntetőügyekben vették át:

- katonai személyek által elkövetett jogellenes magatartások,
- polgári személyek által elkövetett-, a Horvát Köztársaság Büntetőjogi Kódexének XX. fejezetében feltüntetett büntetendő jogellenes magatartások,

- polgári személyek által elkövetett különféle egyéb büntetendő jogellenes magatartások az ország védelme és a fegyveres erővel kapcsolatban.

A katonai bíróságok vagy tanácsban, vagy egyesbíróként jártak el. Amennyiben a határozatot tanács hozta úgy a fellebbezési bíróság a Horvát Köztársaság Legfelsőbb Bírósága volt. Amennyiben egyesbírói ítéletről volt szó, úgy a Horvátországban eljáró megyei bíróságok egyike volt a másodfokú fórum. A katonai bíróságok bíráit a rendes bíróságokon eljáró bírák közül választották.

1996. november 14-én a Parlament elfogadta a bíróságokról szóló törvény kiegészítését. Ezen kiegészítések révén a katonai bíróság léte a jogi rendszerben megszűnt, azonban még egy heti időtartamig működtek, amikor is a köztársaság elnöke 1996. november 25-én elfogadta azt a határozatot, amely hatályon kívül helyezett minden határozatot, amit az igazságszolgáltatás háború idejére szólóan-, vagy az állam függetlensége, egysége és létének közvetlen veszélyeztetése esetén hozott. Ezen időpont óta nem léteznek katonai bíróságok Horvátországban. Joghatóságuk átszállt a rendes bíróságokra városi vagy megyei bíróságokra.

CSEH KÖZTÁRSASÁG

A Cseh Alkotmány 91. § (1) bekezdése akként rendelkezik, hogy a Cseh Köztársaság bírósági rendszerében létezik Legfelsőbb Bíróság, Közigazgatási Legfelsőbb Bíróság, Felsőbíróság, körzeti és kerületi bíróság. Látható, hogy katonai bíróságokról rendelkezés nincsen.

A katonai bíróságok a csehszlovák bírósági rendszer részét képezték mindaddig, amíg 1992. december 31-én Csehszlovákia meg nem szűnt. Az Alkotmány 110. §-a értelmében, átmeneti intézkedésként ezek is a cseh bírósági rendszer részét képezték 1993. december 31-ig.

A katonai bíróságok 1994. január 1-én szűntek meg. A 284/1993. számú törvény szerint joghatóságuk átszállt a törvényben meghatározott regionális és körzeti bíróságokra. A gyakorlatban kísérlet történt általános jelleggel arra, hogy ezen bíróságok bírái kapjanak speciális képzést katonai jogellenes magatartások tekintetében. Így lényegében a rendes bíróságok szervezetén belül szakosodott tanácsok járnak el. A cseh jogrendszer nem tartalmaz utalást a katonai bíróságokra háború, szükséghelyzet, vagy hadbíróági jog tekintetében. Az az álláspont alakult ki, hogy katonai bíróságok beiktatása a cseh bírósági rendszerbe az Alkotmány és a fennálló cseh alkotmányos rend-

szer megváltoztatását eredményezné. Ez idő szerint sem a kormány, sem pedig a Parlament nem látja ilyen módosítások szükségességét. A Parlamentben képvisellel rendelkező egyik politikai párt sem foglal el olyan álláspontot, amely a katonai bíróságok ismételt beiktatását szorgalmazná a cseh igazságszolgáltatási rendszerbe.

DÁNIA

A katonai bíróságok a dán bírósági rendszer részét alkották 1920-ig, de megszűntek az 1919. október 4-i Katonai Közigazgatási Igazságügyi Törvény révén, amely 1920. január 9-én lépett hatályba. Ettől fogva Dániában nincsenek katonai bíróságok. A katonai büntető ügyek a rendes bíróságok joghatósága alá tartoznak.

Létezik egy speciális Katonai Büntető Kódex, amely rendelkezik számos, specifikus katonai jogellenes magatartás tekintetében, mintegy kiegészítve azon jogsértő magatartásokat, melyek a (polgári) büntető kódexben szerepelnek. A jelenleg hatályos törvény az 1973. évi Katonai Büntető Kódex, amely szerint például büntetendő a katonai kötelezettségek elhanyagolása, beosztottak köteleességszegése, előljárók köteleességszegése, önkényes eltávozás, előljárói hatalommal való visszaélés, meghatározott katonai kötelezettségek megszegése, a védelmi erők hatékonyságának veszélyeztetése.

Létezik továbbá egy speciális Katonai Közigazgatási Törvény is. Az 1. § szerint azok a szabályok, amelyek a Közigazgatási Törvény alapján alkalmazandók büntetőügyekben - eltérő rendelkezés hiányában - katonai büntetőügyekben is alkalmazandók. A Katonai Közigazgatási Törvény számos specifikus rendelkezést tartalmaz, amelyek katonai büntetőügyekben alkalmazásra kerülnek. A katonai büntetőügyeket jelen törvény 2. §-a határozza meg, amely többek között magában foglalja a Katonai Büntető Kódex megsértését, de csak a katonának minősülő személyek katonai szolgálati viszonyban elkövetett cselekményei tekintetében. A törvény 7. § (1) bekezdése szerint a katonai büntetőügyek egy speciális katonai nyomozó hatósághoz kerülnek, amely a Legfőbb Ügyész és az ügyészek hatáskörébe tartozik, akik pedig a Honvédelmi Miniszternek vannak alárendelve. Ezen szabályozás eltérő a polgári büntető ügyektől, amelyeknél a nyomozói funkciót a Vezető Ügyész fejt ki, továbbá a regionális ügyészek és rendőrfőnökségek. A törvény 9. §-a szerint a katonai büntetőügyekben a bizonyítékok megszerzésére vonatkozó és ehhez kapcsolódó szabályok bizonyos fokig eltérnek a

polgári büntetőügyek során alkalmazandó szabályoktól. Például, ami a rendőrség bizonyítékszerzési eszközeit illeti, ezt a katonai személyzet vonatkozásában az ügyészek és ügyész-helyettesek végzik, nemkülönben vezető katonai tisztségviselők és az ilyen ügyek intézésére kirendelt tisztségviselők.

A Katonai Közigazgatási Törvény tartalmaz továbbá speciális rendelkezéseket is a vizsgálóbírók tárgyában. Amikor egy, vagy több hadihajó közös parancsnokság alatt hagyja el a dán kikötőt, és amikor az ügy vizsgálata nem tűr halasztást, úgy a kapitány, vagy a legmagasabb rangú vezénylő tiszt jogosult vizsgálóbírókat felállítani és előzetes vizsgálatot, vagy elszigetelt eljárást lefolytatni.

A törvény 29. § (1) bekezdése szerint dorgálás és pénzbüntetés szabható ki a kérdéses személy távollétében katonai büntető ügyekben. A tárgyaláson kívül történő büntetékiszabás alapvetően az ügyészek jogkörébe tartozik. Amennyiben tárgyaláson kívül szabtak ki büntetést, a vádlott, az erre vonatkozó ítélet kézhezvételétől számított hét napon belül kérheti, hogy az ügyet bíróság tárgyalja.

A katonai közigazgatási törvény XV. fejezete tartalmaz rendelkezéseket a fegyelmi intézkedések tárgyában. Fegyelmi intézkedések kizárólag abban az esetben alkalmazhatók, amennyiben büntetendő cselekményt követtek el. Hacsak a körülmények nem szólnak ellene, úgy az a tendencia, hogy fegyelmi intézkedéseket alkalmazzanak csekélyebb súlyú ítéletek helyett. Fegyelmi büntetesként az alábbiak alkalmazhatók: utasítások, dorgálás, munkavégzés és kiegészítő kiképzési gyakorlatok végzése a szabadidő terhére, őrség-szolgalat és egyéb szolgalat soron kívül, laktanyafogság vagy a személyes szabadság egyéb korlátozása, továbbá más szolgalatra való áthelyezés.

Bárki, akinek a terhére fegyelmi intézkedést alkalmaztak, élhet olyan igénnyel, hogy a fegyelmi ügyét fegyelmi tanács tárgyalja meg. Ennek határozatával szemben lehet fellebbezéssel élni a fellebbezési fegyelmi tanácshoz; a fellebbezést mind az azt kiszabó katonai tisztségviselő, mind pedig a fegyelmi határozattal érintett személy előterjeszheti. Fegyelmi intézkedések bíróság elé nem vihetők.

1999. májusában a Honvédelmi Miniszter bizottságot hozott létre azzal a szándékkal, hogy vizsgálja meg a katonai büntető törvényhozást és a közigazgatási katonai törvényhozást, azzal, hogy esetleges kiegészítési javaslatokkal éljen. A bizottság többek között azt a feladatot is kapta, hogy a javasolt kiegészítések során vegyék figyelembe az Emberi Jogok Európai Egyezményében foglaltakat.

FRANCIAORSZÁG

Büntetőügyekben a katonaságra a Büntetőjogi Kódex, a Büntető Eljárásról szóló Kódex és Katonai Büntető Törvénykönyv vonatkozik, melyek közül utóbbi kizárólag a katonaság köréhez tartozó jogsértő magatartásokat és büntetéseket tartalmazza (pl. szökés, parancs iránti engedetlenség). A katonai ügyekkel kapcsolatos büntetőeljárást az 1982. július 2-i 82-621. sz., az 1992. december 16-i 92-1336. sz. és az 1999. november 10-én kelt 99-929. sz. törvények gyökeresen megváltoztatták. Eltekintve a háború, vagy egyéb szükséghelyzettől, amely a nemzet létét veszélyezteti, a katonai igazságszolgáltatás szervezeti felépítése és funkciói az alábbiak szerint kerültek meghatározásra.

A büntetőjogot illetően az állampolgárok egyenlőségének elvéből kiindulva, a katonai személyzet esetében ugyanaz a bíróság jár el; a katonákat ugyanazok a jogok illetik meg-, és ugyanolyan kötelezettségek terhelik, mint a polgári személyeket. Ezen alapvető elv alkalmazását azonban korlátozza néhány feltétlenül szükséges rendelkezés, amelyeknek célja, hogy óvja a katonai intézmények szilárdságát, a katonaság speciális jellegzetességeit és védje a honvédelem érdekeit. Ezek a speciális jellegzetességek, amelyek bizonyos körülmények között kizárólag a fegyveres erők tagjaival szemben kerülnek alkalmazásra a büntetőeljárás során, az alábbiak szerint foglalhatók össze:

- Olyan katonai szabályok megsértése esetén, amelyek a Katonai Büntető Kódexben szerepelnek (pl. szökés, parancs iránti engedetlenség), valamint az általános jogszabályok megsértése esetében, az ügyek egyesítése, nyomozása, vizsgálata és elbírálása polgári igazságügyi tisztségviselők részéről történik meg. A fegyveres erők tagjait a rendes bíróságok specializálódott tanácsai hallgatják ki, mely tanácsok listáját az Igazságügy-miniszter és a Honvédelmi Miniszter együtt állítja össze. A fellebbezések a rendes fellebbezési bíróság elé kerülnek.
- A Francia Köztársaság területén kívül a francia fegyveres erők vagy azok hozzátartozói által elkövetett jogellenes magatartások, amelyek nemzetközi egyezmények hatálya alá tartoznak, az egyesítés, nyomozás, vizsgálat és az ezzel kapcsolatos ítélethozatal szempontjából kizárólag egyetlen bírósághoz, a Párizsi Hadbíróshoz tartoznak. Ezen bíróság összetétele főleg polgári bírakból és nyomozókból áll, akik a Honvédelmi Minisztérium fennhatósága alá tartoznak (a vizsgálat és nyomozás tekintetében), továbbá eljárnak polgári bírak a rendes bíróságok részéről, akik a párizsi fellebbezési bíróság joghatósága alá tartoznak, és akiket az Igazságügyi

Minisztérium jelöl ki. A fellebbezések a párizsi fellebbezési bíróság elé kerülnek.

Az eljárás megkezdése előtt - kivéve a tettenérés esetét - a rendes bírósághoz rendelt-, a katonai ügyekre specializálódott ügyész, vagy a Párizsi Hadbíróóság ki kell, hogy kérje a Honvédelmi Miniszter, vagy az általa kijelölt katonai hatóság állásfoglalását. Ezen írásban rögzített indokolt állásfoglalás és az akta csatolása teszi lehetővé a Honvédelmi Miniszternek, hogy kifejezésre juttassa álláspontját, kiváltképp, hogy az ügyészt tájékoztassa az ügy körülményeiről, a szóban forgó személy jelleméről. Az ügyészek saját belátásuk szerint dönthetnek, hogy mennyiben veszik figyelembe a Honvédelmi Miniszter állásfoglalását.

Ha fennáll annak veszélye, hogy katonai titok felfedésére kerülne sor, a jogellenes magatartásokat egy bizottság bírálja el, amely hét hivatásos bíróból áll.³² A bíróság úgy is dönthet, hogy zárt körben történik meg a kihallgatás, a nyilvánosság kizárásával. A fegyveres erők letartóztatásban lévő tagjai, vagy szabadságvesztés büntetésüket töltő személyek katonai börtönben kerülnek elhelyezésre, vagy egy rendes börtön elkülönített katonai szárnyába.

2002. január 1-e óta a fegyveres erők tagjai által elkövetett jogellenes magatartások áldozatai ugyanazokat a jogokat élvezik, mint az egyéb büntetendő magatartások áldozatai. Amennyiben az ügyészség akként dönt, hogy további eljárást nem folytat le³³ olyan ügyben, amelyben a fegyveres erők tagja is szerepel, úgy a magát áldozatnak tekintő személy nem fordulhat közvetlenül a bírósághoz; ehelyett a maga részéről úgy kell kezdenie az eljárást, hogy vizsgálóbíró elé terjeszti az ügyet, aki vizsgálatot folytat le a panasz tárgyává tett tények tekintetében. Ezen rendelkezés megfosztja a rosszindulatú egyéneket attól, hogy eljárást kezdeményezzenek katonai tisztségviselőkkel szemben a bíróságon anélkül, hogy részletes vizsgálat lefolytatására került volna sor annak érdekében, hogy meghatározzák panaszuk lényegét.

Amennyiben az igazságügyi hatóságok meg kívánják bizonyosodni arról, hogy bizonyos jogellenes magatartások katonai létesítményen belül következtek-e be, vagy személyek és tárgyak iránt kutatnak ilyen helyiségekben tanúsított jogellenes magatartások tekintetében, úgy az igazságügyi hatóságok előzetesen kérelmezniük kell írásban az intézménybe való belépés engedélyezését, megjelölve indokaikat is. A katonai hatóságok kötelesek az ilyen kérel-

---

³² A rendes francia bíróságok összetétele az alábbi: hivatásos bíró, mint egyesbíró szabálysértések esetére, három fő hivatásos bíró kisebb jellegű jogellenes magatartások tekintetében, három fő hivatásos bíró és kilenc tagú esküdt-tanács komolyabb bűncselekmények esetében.

³³ A francia jog szerint az ügyész dönt abban, hogy nyomozást kezdeményezzenek-e.

meknek eleget tenni, és képviselőjüket küldeni, hogy részt vegyen az eljárásban. Az igazságügyi és katonai hatóságok hivatalos képviselői együtt biztosítják azt, hogy a katonai titoktartásra vonatkozó rendelkezéseket betartsák.

Összefoglalóan megállapítható, hogy néhány csekélyebb különbségtől eltekintve, a katonai büntetőeljárás Franciaországban nem tér el a rendes büntetőeljárástól.

HOLLANDIA

Hollandia sok országhoz hasonlóan elismeri azt a tényt, hogy a katonai szolgálatot teljesítő személy gyakran jár el nehéz, és veszélyes körülmények között. Ez a tény indokoltá teszi az egyedi megközelítést a törvényhozás területén.

Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a holland katonai szolgálatot teljesítő személy nem csupán a polgári törvényhozásnak van alávetve, hanem a katonai életet érintő speciális törvényhozásnak is. Például léteznek olyan törvények, amelyek speciális törvényi helyzetről és szolgálati feltételekről rendelkeznek a katonai szolgálatot teljesítő holland személy tekintetében, továbbá léteznek olyan törvények is, melyek katonai büntető és fegyelemi ügyekről rendelkeznek. Ebben a vonatkozásban három fontos törvény létezik: A Katonai Büntető Kódex, a katonai büntetőeljárás kódexe, továbbá a Katonai Fegyelmi Kódex. Amennyiben ezen törvényi szabályozás eltérő rendelkezést nem tartalmaz, a polgári büntető kódex ugyancsak alkalmazandó. Azon büntetendő jogellenes magatartások, amelyek tipikusak a katonai szolgálatot teljesítő személyek vonatkozásában - mint pl. hazaárulás, szökés - a katonai büntető törvénykönyvben található meg. Egyéb büntetendő cselekmények a polgári büntető kódexben szerepelnek.

A Katonai Büntető Kódex azt is meghatározza, hogy a holland büntető és fegyelmi törvény szerint ki tekintendő katonai szolgálatot teljesítőnek. Egy katonai bíróság joghatósága - amit a katonai büntetőeljárásról szóló kódex határoz meg - kibővül különösen háború idején, amikor pl. hadifoglyok is a katonai bíróságok alá tartoznak. A Katonai Fegyelmi Kódex a mindennapi tevékenység során megnyilvánuló katonai fegyelem elleni jogellenes magatartásokat foglalja magába (pl. a szolgálatnak nem megfelelő öltözék viselése).

Hollandiában szigorú elhatárolás van a büntető és a fegyelmi jogellenes magatartás között. A döntés, hogy egy speciális jogellenes magatartás a bün-

tető kódex vagy a fegyelmi kódex hatálya alá tartozik-e, nem a vezénylő parancsnok belátására van bízva, hanem kizárólag a jogsértő magatartás természetétől függ. Például, ha egy katonai szolgálatot teljesítő személy esetében az önkényes eltávozás időtartama négy napnál kevesebb, úgy fegyelmi elbírálás alá tartozó jogellenes magatartásról van szó. Amennyiben azonban ennek az időtartama a négy napot meghaladja, akkor a Katonai Büntető Kódex hatálya alá eső jogellenes magatartásról van szó. Továbbá a szolgálat megtagadása is fegyelmi körbe tartozó jogellenes magatartásnak minősül, amennyiben ez nem eredményez súlyos következményt a katonai szolgálatra. Ha azonban megvalósul a súlyos következmény - például honvédségi vagy károsul, vagy katonai művelet hiúsul meg -, úgy büntetés alá tartozó jogellenes magatartás valósul meg. Abban az esetben, ha bizonyos magatartás mind büntető mind fegyelmi vonatkozású jogellenes magatartást valósít meg, úgy az elbírálás a büntető kódex hatálya alá tartozik.

A szigorú elhatárolás a büntető és fegyelmi törvény tekintetében mégsem annyira abszolút, ahogy ez az előző bekezdés rendelkezéseiből tűnne. Létezik számos büntetendő jogellenes magatartás (például katonai jármű jogellenes elvétele, lopás, tetteges magatartás, bántalmazás, sikkasztás dologrongálás, önkényes eltávozás, amely a nyolc napot nem haladja meg), amelyek bizonyos körülmények között a fegyelmi jogszabályok szerint kerülnek megbüntetésre. Amennyiben az ügyész - akinek a fenti jogsértések valamelyikét kötelessége szerint jelentette a parancsnok - megadja az előbb említett engedélyt, úgy a vezénylő parancsnok lesz jogosult arra, hogy a fegyelmi jogszabály szerint járjon el.

A büntetendő jogellenes magatartás nem tárgyalható le a fegyelmi törvény szerint. A fegyveres erők tagja csak abban az esetben részesülhet fegyelmi büntetésben a fentebb említett büntetendő jogellenes magatartások valamelyike tekintetében, amennyiben a jogellenes magatartás úgyszintén egybeesik azzal a magatartási szabállyal, amely a Katonai Fegyelmi Kódexben szerepel. Annak indoka, hogy a büntető jogellenes magatartás és a fegyelmi jogellenes magatartás közötti szigorú elhatárolás elmosódott, amikor a fent említett jogellenes magatartások egyikéről van szó, az a körülmény, hogy gyakran olyan tevékenységek, melyek természetüknél fogva inkább a fegyelem tárgykörébe tartoznának, büntetőjogi jogellenes magatartásként kezelendők a katonai büntetési kódex szerint.

Büntetőjogi jogellenes magatartásokat az Arnhem-ben székelő büntető bíróság katonai tanácsa büntet meg. A fegyelmi alá eső jogellenes magatartásokat a katonai szolgálatot teljesítő személy vezénylő parancsnoka bünteti

meg. A fegyelmi büntetések az alábbiak: pénzbüntetés, dorgálás, kijárási tilalom vagy munkavégzés. A büntetőjogi szankciók a szabadságvesztés, katonai fogda, fogda és közmunka. Hollandiában valamennyi ügyet, amelyben katonai személyzetet gyanúsítanak büntetendő jogellenes magatartás elkövetésével katonai bíróság bírál el. Ez azt jelenti, hogy a katonai bíróság büntető joghatósággal rendelkezik a katonai szolgálatot teljesítő valamennyi személy felett, függetlenül a jogellenes magatartás természetétől. Ez a joghatóság kiterjed polgári büntetőtörvény szerint minősülő-, a szolgálati időn kívül elkövetett büntetendő jogellenes magatartásokra és honvédségi vagyonnal kapcsolatos jogellenes magatartásokra.

A közelmúltig, azaz 1990-ig speciális katonai bíróságok léteztek Hollandiában, amikor is az eljáró tanács egy polgári elnökből és két tisztből állott. Ez idő szerint ez így már nem áll fenn, és általánosságban leszögezhető, hogy a katonai büntetőeljárás most már csaknem teljes mértékben összhangban van a polgári büntetőeljárással. A fő különbségek egyike abban mutatkozik, hogy amennyiben fegyveres erők egy tagjának kell megjelennie a bíróság előtt, úgy nem csupán ügyvéd lehet a segítségére, hanem egy katonatiszt is.

A „rendes” körzeti bíróságok egyike, az Arnhem-i (mely az ország közepén van) került kijelölésre valamennyi katonai szolgálatot teljesítő személy büntetőügyének tárgyalására. Ha tehát „katonai bíróság”-ról van szó, úgy elvben az Arnhem-i körzeti bíróság katonai tanácsáról van szó. Az Arnhem-i körzeti bíróságnak egyetlenegy olyan katonai tanácsa van, amely egyetlenegy polgári bírót jelent, továbbá rendelkezik több olyan katonai tanáccsal is, amely három bíróból áll. A többtagú katonai tanács a polgári tanácsoktól abban különbözik, hogy a három eljáró bíró egyike a fegyveres erők tagja. A katonai bíró, fogalmi meghatározásából kifolyólag jogi egyetemi végzettségű. Kinevezése a Korona hatáskörébe tartozik és legalább négy évi időtartamra szól. Függetlenül jogi ismereteitől, speciális ismeretekkel rendelkezik a katonai szervezés területén.

Mind a katonai tanács (melynek elnevezése Katonai Rendőrségi Magisztrátus), mind a katonai körzeti bíróság egyetlen egy tagból áll; ez a személy nem tagja a fegyveres erőknek. Háború idejére további mobil katonai bíróság is létezik. A mobil bíróság katonai tartalékosokból áll, akik békeidőben bíróként vagy ügyészként tevékenykednek. Szükséges, hogy a Korona jóváhagyó határozatot bocsásson ki, mielőtt ez a mobil bíróság megkezdheti működését.

Általánosságban azon katonai szolgálatot teljesítő személynek az ügyét, akinek szabálysértést rónak terhére a katonai alkörzeti bíróság tárgyalja. Ki-

sebb súlyú bűncselekmények esetében a körzeti bíróság egy személyből járó tanácsa jár el, súlyosabb bűncselekmények esetében a körzeti bíróság több tagból álló tanácsa folytatja le az eljárást. Az elsőfokú katonai bíróságok határozata elleni fellebbezéseket a közvetlenül felette lévő szinten bírálják el. A katonai rendőrségi magisztrátus vagy a körzeti bíróság katonai tanácsa elsőfokú határozata ellen előterjesztett ilyen természetű fellebbezéseket az Arnhem-i fellebbezési bíróság katonai tanácsa bírálja el. Ezen tanács két polgári és egy katonai bíróból áll, akinek rangja legalább ezredes. Az eljárás menete azonos az elsőfokú bíróság előtt lefolytatott eljárással. A határozat végleges és megváltoztathatatlan, amennyiben a tizennégy napos fellebbezési határidő letelt, vagy az érdekelt fél lemondott fellebbezési jogáról.

A fegyelmi ügyekben a meghozott határozatokkal szemben a vezénylő tiszt által előterjesztett fellebbezési ügyeket az Arnhem-i körzeti bíróság katonai tanácsa bírálja el. Mielőtt azonban ezen lehetőség megnyílik a katonai szolgálatot teljesítő személy előtt, köteles a fegyveres erőkon belüli fellebbezési eljárásnak magát alávetni. Lényegében ez azt jelenti, hogy mielőtt a katonai szolgálatot teljesítő személy az Arnhem-i körzeti bíróság katonai tanácsához elő tudja terjeszteni fellebbezését azon büntetés vonatkozásában, amelyben vezénylő parancsnokától részesült, azt megelőzően vezénylő parancsnoka közvetlen feletteséhez kell előterjesztenie fellebbezését.

Visszatérve a katonai büntetőjoghoz, le lehet szögezni, hogy a legmagasabb jogorvoslati fokon az igazságszolgáltatás egységességét a Hágában székelő Legfelsőbb Bíróság biztosítja. Ezen bíróság kasszációs joggal rendelkezik, miszerint jogköre van arra, hogy semmissé nyilvánítsa az alsófokú bíróságok azon határozatait, amelyeket törvényellenesnek minősít. A Legfelsőbb Bíróság annyiban nem rendes fellebbezési testület, amennyiben nem vizsgálja a tényeket, pusztán arról győződik meg, hogy helyesen történt-e meg a törvény alkalmazása. Fegyelmi ügyekben nincs lehetőség arra, hogy a Legfelsőbb Bírósághoz terjesszenek elő fellebbezést.

A katonai szolgálatot teljesítő személy speciális helyzete-, továbbá azon nehéz körülmények figyelembevételével, amelyek között teljesíti funkcióját nem csupán azt a speciális jogi rendszert teszik indokoltá, ami az előbbieken leírásra került, de ezen túlmenően azt specifikus katonai-rendőri erőhatalom létrehozatalát teszik indokoltá, aminek a Királyi Csendőrség az elnevezése. A Királyi Csendőrség olyan katonai szolgálatot teljesítő személyekből áll, akik büntető vizsgálati jogkörrel rendelkeznek. Feladatai az alábbiakban foglalhatók össze:

- a királyi család és a miniszterelnök biztonságáért való felelősség;

- gondoskodnak arról, hogy Schiphol repülőtéren és a kormány által kijelölt bármely más repülőtéren a törvény érvényesüljön;
- ugyanez vonatkozik a bevándorlásra és határellenőrzésre;
- gondoskodnak a Holland Nemzeti Bank biztonságáról;
- ellátnak más is területeken őrző védő funkciókat, beleértve olyan államtitkok őrzését, amelyeket a kormány meghatároz.

A Királyi Csendőrség létszáma ez idő szerint 5300 fő mely férfiakból és nőkből áll. Az a tény, hogy a Királyi Csendőrség tagjai katonai szolgálatot teljesítő személyek, ideális módon alkalmassá teszi őket arra, hogy katonai rendőrökként tevékenykedjenek. Tudatában vannak annak, hogy a katonai szolgálat alapján milyen sajátos jogrendszer szerint tevékenykednek, és mint katonai szolgálatot teljesítők könnyen kaphatnak utasítást, hogy csatlakozzanak külföldi területen tevékenykedő holland egységhez, például abban az esetben, amennyiben az egység békefenntartó funkciót lát el. Amikor meghatározásra kerül az, hogy milyen létszámú holland egység vegyen részt az ENSZ békefenntartó akciójában, csaknem mindig követi őket a Királyi Csendőrség egy egysége. Feladatuk nem csupán az, hogy érvényt szerezzenek a törvénynek a holland egységen belül, de igazságügyi vonatkozásban is gondoskodnak támogatásról, különösen az emberi jogok és a háború esetén alkalmazandó jogszabályok vonatkozásában.

Általánosságban helyes, ha az nyer megállapítást, hogy a fegyveres erőkhöz belül a Királyi Csendőrség tagjait többször veszik igénybe abból a célból, hogy törvények végrehajtásának érvényt szerezzenek, minthogy katonai szolgálatot teljesítő személyekként fejtsék ki működésüket. Amikor a Királyi Csendőrséget a büntetőjog területén kívül veszik igénybe, úgy beszámolási kötelezettségük kérdése elmosódik. Amennyiben törvények végrehajtásáról van szó, úgy a Királyi Csendőrség tagjai az Arnhem-ben székelő ügyészségnek tartoznak felelősséggel. Ebben a vonatkozásban az a tény, hogy a Királyi Csendőrség tagjai ugyancsak katonai szolgálatot teljesítőknél minősülnek, nem bír jelentőséggel. Mindaddig, amíg az érintett felek tudatában vannak az ügyészség ezen hatósági súlyával, és senki sem törekszik arra, hogy befolyásolja, vagy gyengítse ezt a jogkört, addig a törvények általános jelleggel megfelelő módon juttathatók érvényre a fegyveres erők körében az alkotmányos állam és a független igazságszolgáltatás követelményeinek megfelelően.

A közelmúltig az a döntés, hogy nyomozást rendeljenek-e el a vezénylő tábornok döntésétől függött, a katonai vizsgálóbíró javaslatainak figyelembevételével. Ez azt jelentette, hogy az ügy feletti felügyelet nem a katonai

ügyészt és nem a polgári ügyészt illette.³⁴ Nehéz lenne tagadni azt, hogy ezen eljárás során a katonai parancsnoknak túlzott befolyása volt az eljárás egész menetére. 1991-ben törvény módosítására került sor ezen helyzet kiküszöbölése érdekében. A jelenleg fennálló szabályozás szerint, ha katonai szolgálatot teljesítő személy jogellenes magatartást tanúsít, úgy a vizsgálatot a Királyi Csendőrség önállóan folytatja le. Nincs szükség arra, hogy a Királyi Csendőrség előbb utasítást kapjon a vezénylő tiszttől. A Királyi Csendőrség az iratokat Arnhem-be küldi az ügyészhez, aki meghozza a döntését, hogy bűnüldözésre sor kerüljön-e, avagy sem.

OLASZORSZÁG

Olaszországban a katonai igazságszolgáltatás jogi alapját tekintve és szerkezetiileg egyaránt elkülönül a polgári igazságszolgáltatástól. A katonai igazságszolgáltatást az alkotmány teszi lehetővé, rendelkezései szerint a katonai bíróságok mind békeidőben, mind háborúban működnek, de eltérő hatáskörrel. Olaszországban is felmerült a katonai igazságszolgáltatás megszüntetésének lehetősége békeidőben, azonban erre nem került sor.

Olaszországban a katonai bíróságokat nem külön bíróságoknak tartják, hiszen az alkotmány különleges bíróságokként említi, azaz lényegében szakbíróságként kezelve tartja nyilván a katonai bíróságokat, hasonlóan a közigazgatási és a számvevőszéki bírósághoz. A katonai bírászkodás fenntartásának legfontosabb okaként a szakszerűség igénye mellett elsősorban azt emelték ki, hogy Olaszországban igen lassú a polgári bírászkodás, nem tudnának megfelelni a hadsereg egyre sokrétűbb nemzeti tevékenysége során felmerülő igényeknek.

Ami a katonai eljárás hatályát illeti, Olaszországban csak a katonák katonai bűncselekményei tartoznak a katonai büntetőeljárásra, köztörvényi bűncselekmények miatt a polgári bíróság előtt felelnek. A katona büntetőjogi fogalmába a fegyveres erők tagjai, a csendőrség és a pénzügyőrök tartoznak. Katonai bírászkodásra tartoznak a katonai szolgálati kötelezettség elleni bűncselekmények is, de polgári személy más esetben nem kerülhet katonai bíró-

³⁴ Mindez a következők szerint történt: Katonai szolgálatot teljesítő személy büntetendő jogellenes cselekményt követ el. A vezénylő tiszt elrendeli, hogy a Királyi Csendőrség folytassa le a vizsgálatot, és jelentést kér tőle. A vizsgálat eredményét tartalmazó ügyirat ezt követően a Katonai Ügyészhez kerül, aki javaslatot tesz a nyomozás lefolytatásával kapcsolatos döntést illetően. A végső döntés, hogy nyomozást folytassanak-e le vagy sem, a vezénylő tábornok döntésén múlik.

ság elé, sőt, ha katonával együtt követ el bűncselekményt, az ügyet el kell különíteni. Az olasz katonai büntető törvénykönyv a klasszikus katonai bűncselekmények mellett több állam elleni bűncselekményt, és több a katonák által egymás vagy a hadsereg sérelmére elkövetett olyan cselekményt is katonai bűncselekménynek nyilvánít, mint például a hadsereg vagyonának megkárosítása vagy a spekuláns tevékenység.

A szervezeti megoldást illetően Olaszországban első fokon 9 katonai bíróság ítélkezik, s ezek mellett 1-1 katonai ügyészség működik. Másodfokon a katonai fellebbviteli bíróság jár el, amelynek székhelye Rómában van, de tanácsai működnek Veronában és Nápolyban is. A fellebbviteli bíróság mellett működik a katonai főügyész; a két említett tanács mellett pedig ügyészi hivatal van. A Legfelsőbb Semmítőszékhez meghatározott eljárási törvénysértés esetén lehet fordulni, s csak ezen a ponton érintkezik a katonai bíráskodás a polgári igazságszolgáltatással. A Legfelsőbb Semmítőszékben is vannak katonai bírók, de az elnök civil. A Legfelsőbb Semmítőszék mellett a katonai ügyészi feladatokat az itt működő katonai főügyész látja el, aki a hierarchiában sajátos helyet foglal el, mivel a katonai szervezet irányítójával-, a Fellebbviteli Bíróság mellett működő katonai főügyésszel azonos besorolású.

Fontos megemlíteni, hogy a katonai bíróság és ügyészség hivatásos állományú tagjai békében nem viselnek egyenruhát, nincsenek aktív állományban. A katonai igazságügyi testülethez tartoznak, századosi rendfokozattal kezdenek, és ahogy beosztásuk emelkedik, úgy emelkedik rendfokozatuk is. Az előmenetelben különös jelentősége van az Igazságügyi Tanácsnak, amelynek előterjesztésére adja a rendfokozatot a védelmi miniszter, és ugyancsak a tanács előterjesztése alapján nevezi ki a katonai bírót-, illetve az ügyészt a köztársasági elnök.

EGYESÜLT ÁLLAMOK

A főhadbírói intézmény (*Judge Advocate General = JAG*) ma ismert formája a XVI., de főleg a XVII. században az állandó hadsereg megjelenése idején szilárdult meg. Az Egyesült Államokban a katonai igazságszolgáltatás tárgyi hatásköre teljesnek mondható, tehát minden bűncselekmény elbírálható a katonai büntetőeljárás szerint. A személyi hatáskör a fegyveres erők tagjaira és a külföldön, a fegyveres erők kötelékében szolgáló polgári alkalmazottakra, sőt ezek hozzátartozóira is kiterjed, s mindebből következik, hogy a területi hatáskör korlátlan.

Az 1980-as években esetjogi döntés alapján egy ideig működött az osztott hatáskör, ezt azonban, mint sajátjogi hagyományaitól idegent és rendkívül ésszerűtlen a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata megváltoztatta. (Lényeges, hogy a katonák által elkövethető bűncselekményeket illetően 146 törvényi tényállás közül 57 kifejezetten katonai bűncselekményt is magában foglal, de gyakorlatilag a legtöbb köztörvényi bűncselekménynek van katonai bűncselekmény formája is, sőt olyan európai értelemben nem katonai és vagy nem bűncselekményként értékelt magatartás, mint a katonához méltatlan viselkedés vagy a házasságtörés is büntetendő, amennyiben a katonai fegyelmet súlyosan sérti.)

Az Egyesült Államokat illetően érdemes arra utalni, hogy amennyiben az elkövetett cselekmény miatt a parancsnok katonai bírósági tárgyalást és ezzel súlyosabb joghátrányok alkalmazhatóságát tartja szükségesnek, intézkedik a katonai bíróság felállításáról. Ennek körében a Főhadbírói Hivatal (*JAG Office*) szakmai alárendeltségében működő – gyakorlatilag minden lényeges parancsnoki szinten és minden jogi szakértelmet igénylő ügyben eljárni hivatott, tehát a parancsnoki döntések előzetes kontrollját is elvégző – parancsnoki jogtanácsos közreműködésével a parancsnok az esküdtszék tagjait kiválasztja, vádat emel, illetve a katonai bíróság ítéletét felülvizsgálja. Ennek keretében az ítéletet jóváhagyja, hatályon kívül helyezi, esetleg csökkenti a kiszabott büntetést. A bírósági tárgyalás menetére a parancsnoknak nincs, illetve nem lehet befolyása. A hadbíró és megválasztása után az esküdtek a parancsnoktól függetlenek, úgyszintén a Főhadbírói Hivatal által megszervezett viszonylagos önállóságot élvező katonai ügyvédi szolgálat is, amely minden ügyben biztosítja az ingyenes és szakszerű jogi védelmet. Az ugyancsak a hivatalon belül működő katonai ügyészi szolgálatok munkatársai elsősorban a vádképviselők, illetve a nyomozások felügyeletét végzik.

A katonai jogászok parancsnokoktól való szakmai függetlenségét biztosítja, hogy ők egyúttal valamely szövetségi államban bejegyzett jogászok, ezért az általános – rendkívül szigorú – jogi és etikai szabályokat a fegyveres erőknél belül is meg kell tartaniuk.

A három katonai bírósági forma közötti különbség a bíróság összetétele és az általuk kiszabható büntetések mértéke között van. Az egyszerűsített vagy sommás hatáskörű katonai bíróságok (*summary court martial*) gyakorlatilag a fegyelmi és kisebb súlyú bűnügyek elbírálása céljából létrehozott bíróságok. A különös hatáskörű (*special court martial*) katonai bíróság egyesbíróként vagy háromtagú tanácsban jár el, ahol az elnök hivatásos hadbíró és a kiszabható maximális büntetés 2 év szabadságvesztés. Az általános hatáskörű

(*general court martial*) katonai bíróságot a legsúlyosabb bűncselekmények elbírálása céljából állítják fel és a legsúlyosabb büntetéseket is alkalmazhatja; a hivatásos hadbíró elnökön kívül legalább 5 katona tagja van, de egyes bíróként is eljárhat bizonyos nem főben járó bűnügyekben.

Az első fokozaton hozott katonai bírósági ítéleteket - függetlenül a parancsnoki jóváhagyás procedúrájától - törvényességi szempontból ellenőrzik. Amennyiben a vádlott javára fellebbezést jelentettek be, az ítéletet az USA katonai fellebbviteli bíróságai bírálják felül. A harmadfokú elbírálásra viszont az USA Legfelsőbb Bírósága jogosult, ahol már természetesen szintén polgári bírók járnak el.

EGYESÜLT KIRÁLYSÁG

A brit katonai büntető igazságszolgáltatás – az elméleti alapok szerint – az illetékes katonai parancsnok fegyelmi és büntető hatalmának megnyilvánulása, amelyet az idők során folyamatosan az igazságszolgáltatás függetlensége és pártatlansága különböző biztosítékaival ruháztak fel.

A katonák által elkövetett normasértések közül a fegyelemre kisebb veszélyt jelentő magatartások elbírálása az illetékes parancsnok fegyelmi hatáskörébe tartozik. A súlyosabb fegyelemsértések és kisebb súlyú katonai és köztörvényi bűncselekmények ezredparancsnoki hatáskörben fegyelmi úton is elbírálnak, azonban a parancsnok ezen esetekben dönthet a katonai bíróság összehívásáról is, tekintettel arra, hogy a katonai bíróságok ítélkező tanácsait csak a szükséges esetekben és a Főhadbírói Hivatal szakmai közreműködésével alakítják meg, mégpedig az erre jogkörrel felruházott illetékes előljáró kezdeményezésére (*condemning authority = összehívó hatáskör*). Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne az officialitás elve érvényesülne, csupán azt, hogy az elbírálás többféle törvényes módon is lehetséges. Katonai bíróság összehívása akkor szükséges, ha a fegyelmi eljárás a törvényben kizárt vagy annak lefolytatása az elkövetett fegyelemsértés vagy bűncselekmény jellege, súlya miatt a katonai fegyelem fenntartása érdekében indokolt, továbbá a terhelte választása alapján.

A kontinentális rendszer számára is figyelemre méltó, hogy az Egyesült Királyságban is a parancsnoki és a katonai bírói hatáskör a hadsereg tagjainak katonai és – bizonyos korlátozásokkal – köztörvényi bűncselekményére terjed ki. A Kerületi Katonai Bíróság (*district court martial*) a nem tiszti állomány kisebb súlyú katonai és köztörvényi bűncselekményeinek elbírálására

rendelkezik hatáskörrel, de az általa kiszabható büntetés a 2 év szabadságvesztést nem haladhatja meg (ez egy háromtagú laikus tisztekből álló-, az erre jogosult parancsnok által összehívott bíróság). Az öttagú általános hatáskörű katonai bíróság (*general court martial*) elnöke hivatásos hadbíró, tagjai tisztek. Jogköre a rendes koronabíróságokéval azonos, tehát a legsúlyosabb büntetés kiszabására is jogosult. E bírósággal azonos hatáskörrel rendelkezik a tényleges harci cselekmények idején felállítható hadbíróóság (*field court martial*). Speciális ítélkezési fórum az állandó polgári bíróság (*standing civilian court*), amelynek bíráit a Legfelsőbb Bíróság elnöke hadbírák közül nevezi ki, s amely kizárólag a külföldön (jelenleg pl. Németországban) állomásozó csapatoknál dolgozó brit polgárok felett jogosult ítélkezni. Az általános katonai igazságszolgáltatás alól kivétel, hogy a katonák által elkövetett legsúlyosabb köztörvényi bűncselekmények - például az emberölés vagy erőszakos közöszülés - a megyei szintű polgári bíróságok (*strown courts*) hatáskörébe tartoznak. A kifejezetten elkülönült katonai igazságszolgáltatás semmiféle szervezeti függésben nincs a civil igazságügyi vezetéssel.

Az Egyesült Királyságban a katonai bíróságok munkáját a Főhadbírói Hivatal (*Judge Advocate General's Office*) kiküldött hivatásos katonai jogász tanácsaival segíti. A bírák az adott ügy eldöntése előtt bírói esküt tesznek. Az ügyészi feladatokat jogi végzettséggel nem rendelkező tiszt is elláthatja, de hivatásos jogásztisztet is delegálhat erre a célra az említett hivatal. Mint az előzőekből kitűnik, a hadsereg jogi szolgálata gondoskodik valamennyi parancsnoki fegyelmi és bírósági tárgyalási funkció jogi, szakmai irányításáról, esetenként képviseléről is. Ebből következően a jogi szolgálat védői hivatal is működött. A hivatal vezetője a főhadbíró, akit az államfő nevez ki, és aki a brit hagyományoknak megfelelően polgári személy, ezzel is biztosítva a tisztességes eljáráshoz fűződő alkotmányos érdekek-, és a katonai fegyelmi érdekek együttes érvényre juttatását.

ÖSSZEGRÖZÉS

A rövid áttekintésből is kitűnik, hogy a katonai büntető anyagi jogi és eljárásjogi rendelkezések - még az általános büntetőjoghoz képest is - árnyaltabbak, és a nemzetek közötti sajátos és eltérő szabályozás még inkább hangsúlyozottan jelentkezik. Egyértelműen kiolvasható azonban az a közösnek mondható tendencia, hogy egyre több ország mond le arról, hogy békében, viszonylag nem nagy létszámú csapatok fenntartása mellett külön szervezett

katonai igazságszolgáltatást tartson fenn. Ennek azonban nemcsak praktikus oka van, hanem annak az elvnek az érvényesítése is hangsúlyozandó, hogy az állam valamennyi polgára felett ugyanazon bíróság joghatósága érvényesüljön.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. FARKAS Ákos, *Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban*, Bp., 2001
2. KOVÁCS Péter, *Fegyveres erők és emberi jogok. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*, Acta Humana, 1997, 28–29. szám
3. KOVÁCS Tamás, *A katonai igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi megoldásai-
val kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok*, Kriminológiai és kriminalisztikai
tanulmányok XXXV., Bp., 1998, 364–413.